

A.

1. **a** (uit *ra*, PmB. *nda*, vgl. 1. *ra* enz.), beleefdheidsvorm van *-nja*, pron. suff. 3^e pers., in Pebato niet gebruikt; *ane nato'o nTo Lage palea, saroe mpekomi setoe*, als de Lageërs zeggen „ZEd.'s hand”, staat dat gelijk met het gebruik van „U”.

2. **a**, Ond. PmB. = *da* (aanduiding van den toekomstenden tijd), *ara a toewoe, ara a mate, are'e manoto rajangki*, of hij in 't leven blijft of sterven gaat, dat weten we niet.

3. **a**, enclit. gebruikt als verk. v. *apa* (zie 3. *apa*) en dan den klemtoon tot zich trekkend, *sakodiamo malodongi kami*, het scheelde weinig of we waren verdronken.

aa (meer of minder gerekt), een uitroep, die allerlei stemmingen weergeeft, vooral onzekerheid, verbazing of verstoordheid, *mbe'i podjamaanja? -aa!* waar is zijn akker? — 'k weet niet, *rimbe'i palai ntaoe se'e?* — *aa, bara rimbe'i*, waar gaan die lieden heen? — ja, waarheen wel! *aa, djelamo ntano siko, zo6*, ge zijt dus gekomen, *aa, kaliwongo, hè*, wat een lawaai! *morangasoe gaga apoe-moe, aa*, je vuur maakt te veel rook, zeg! *aamo* (vooral in Pak.), in twijfelende bet.: 't zal wel niet zoo zijn, 'k geloof het niet.

a'a (vgl. 2. *dada*), klanknab., *ka'a-a-a'a*, stotterend, hikkellend, *montoa'a*, stotteren, hikkelen, *mopatapi djilanja, montoa'a*, zijne tong slaat dubbel, hij stottert.

abasi (vgl. *mowo* en Sal. *aba* „watervloed”); *maabasi*, een miskraam hebben of gehad hebben, *mapari naepe kaabasinja owi, bara noendjaa mampakaabasi, bara ponjaranja*, zij heeft het te kwaad gehad bij hare miskraam van laatst, wat mag wel die miskraam veroorzaakt hebben? misschien haar paardrijden.

abe (Nap. id., Kant. id. „kleedingstuk”, vgl. 3. *sabe*), kleedingstuk van geklopte boomschors, bij bijzondere gelegenheden gedragen (Tor. I, 291, II, 223; Intern. Arch. Ethn. XIV, 152; afb. Kaud. Cel. Ob. II, 201).

abi (Kant. id. „vriend”, Bik. Bis. *abi* „groeten”, *abian* „vriend”), bijnaam, dien vriendinnen elkaar geven, bij welken zij elkaar uitsluitend noemen; hij is voor beide partijen gelijk; mannen doen het zelden onderling, mannen en vrouwen nooit; de *abi* is soms gekozen naar aanleiding van het optreden van derden; bv. een meisje is ten huwelijk gevraagd, maar de ouders zeggen: *Ne'emo* (laat het niet gebeuren), dan spreekt zij met eene vriendin af elkaar *Ne'emo* te noemen; *singgi mpaoe abi se'e, sa'e napokalose ane ri si'a katewotekanja*, de *abi* is een woordenspel, er zijn wel die er boos om worden als het op hen doelt; voorbeelden van *abi*'s zijn: *Banaoewe* (ik trek mijn hart niet van hem af), *Kenimoeni* (breng het terug, nl. het verlovingsgeschenk), *Rantasi* (afgesneden); *moabi*, zulk een wederzijdschen naam hebben, gebruiken; *mombe'abi*, elkaar met zulk een naam noemen, *i Dinapa pai i Taoedo i Mesapoe pombe'abinja*, D. en T. noemen elkaar „Neen-zegster”.

[**aboé²**, zie *masapi*.]

aboesi; *maaboesi* (tr.), herhalen, overdoen wat bij eene eerste poging mislukt is, *bare'e koele'o lago, da koeaboesi raneo*, ik heb het hert niet buitgemaakt, ik zal er morgen nog eens op jagen, *sangadi ndapoaboesika, nepa da re'e wo'oe rasi*, alleen als er nog eens een poging toe gedaan wordt, zal er nog buit te behalen zijn.

aboinja (uit *kaboinja*), Lal. = B. *boi* (opdat niet).

áboki (uit *abog*, Mal. *aoer*, Kar. *awar*, Mong. *aoeg*, Boeg. *awo*, Boeool *waoegoe*, Gor. *wawohoe*, Boenda *wawogo*, Sa'd. *ao'*), Bambusa nana, Cl. 408, eene in M. Selebes niet veel voorkomende bamboesoort, van middelmatige grootte, soms aangeplant, goed voor 't gebruik, wordt niet licht door insecten aangetast.

ada (uit het Boeg. *adē*), gebruik, gewoonte, zede, manieren, *komi To Napoe, ane ma'ri ri kami, adami da nisara'oe ri Tineba*, als gij, Napoeërs, bij ons komt, hangt dan uwe gebruiken op te Tineba (eene plaats op den weg naar Napoe), *da tapakoroka ada*, laat ons de gebruiken in acht nemen, *mabangani ada*, aan den eisch van 't gebruik voldoen; *moada*, iemand de eer geven die hem toekomt, maniertjes hebben, gemaniereerd zijn, zich aanstellen, *moada we'a setoe, dja mampakoro kadolidinja, ndoo ri pembajo, ngkanda ri toeke*, dat meisje heeft maniertjes, ze denkt er alleen maar aan om er lief uit te zien, roef! grijpt ze naar den spiegel, stap! loopt ze naar 't venster; *mampo'ada*, tot gewoonte, gebruik hebben, *adami da ndipo'ada*, volgt uwe gewoonten; *mampo'adaka*, iemand iets vereeren, iemd. met iets eeren, *pa'a lagiwa napo'adaka ri mokole*, met een hertebout heeft hij zijn eerbied betuigd aan het hoofd, *napo'ada-adaka*, hij heeft er de gebruiken mede gevolgd.

maadai, iemd. voorzien van 't geen hem volgens 't gebruik toekomt, *ndaadai anoe mowoerake, ndawaika wea*, aan degene die den priesterzang heeft voorgedragen geeft men het gebruikelijke, men geeft haar rijst, *tadoenja pai koepaadai, maka anakoe ma'ri nawawai*, dat ik aan de priesteres het gebruikelijke heb gegeven, is omdat ze de plechtigheden aan mijn kind heeft voltrokken.

ade, vriendelijke toespraak, familiere vorm (verkorting) van iemands naam, bv. *Ato* voor *Sato* of *E'*; voor *Moë'i*; *me'ade*, zulk een vorm van iemands naam gebruiken; *mampe'ade*, iemand vriendelijk, familiaar

toespreken, *koi Ato, pombadjoekakoe paekoe santjo'o, da koep'ade siko, da koepale'o dojomoe*, kom Sato-tje, stamp eens een bos rijst voor me, dan noem ik je een lieve meid, dan krijg ik het voordeel van je ijver, *nape'ade ana majoenoe moapoe*, hij zeide de slaven vriendelijk, dat ze moesten koken; *koeranja na'ade², be nawai da nasabontaoe*, zij houdt bijzonder van haren kookpot en geeft hem niet te leen aan anderen.

kaade-ade, zich opzichtig voordoen, boven de omgeving oprijzen, uitsteken, *ngalitaoe kaade²*, een slanke, rijzige jongeling, *WatoenyKaade²*, Oprijzende Steen, naam v. sommige steenen in de Poso of in het Meer, die boven water uitsteken (Tor. I, 14); *kangade²*, zich eenigszins aanstellerig of opzichtig gedragen, bij 't loopen, bij het praten, om de aandacht te trekken.

1. **adi** (vgl. 1. *adji* en Mal. Soend. Jav. Tob. Mak. Boeg. Bal. *adji*, Sang. Lamp. *adi*), tooverspreuk, tooverwensch, *adi, adi, sakoerio, ane montjo ri adikoe, dja menaa² jakoe naini, da re'emo mpengaja²*, hokus, pokus, als mijn tooverspreuk werkzaam is, dan zal er, als ik zoo aanstonds mijne oogen open, van allerlei zijn; *moadi*, tooveren, *naadi banoeanja*, hij tooverde een huis voor zich.

pr. t. *moadi*, spreken; Tor. III, 670, 74; 680, 58; 687, 259.

[— *adi* is in pr. t. ook aanvullend achtervoegsel, vgl. 1. *loja*.]

2. **adi** (O. Jav. Boeg. *adji*, Tag. *hari*, Bis. *hadi*), een titelwoord, dat nog voorkomt in eigenamen, als *Radi, Adimale, Adi Malele* (Tor. I, 370), *Adi Doemaja* (ibid. 375); *Adi Djoemele*, „Vorst Kruiper”, *Adi Soemi*, benamingen resp. voor krokodil en slang, in bezweringen; zulk een naam dient om de bezworen dingen in zijne macht te krijgen.

1. **adja** (Par. *aja*) en *iadja* (P. *poadja*), strik, die aan een staak wordt uitgestoken, om kippen, vogels en slangen, ook wel paarden te vangen, *ane kono iadja, wintamo*, als het dier in den strik is gevangen, trek hem dan toe, *adja ndaja*, fig. voor *tinako ndaja*, verlangen, behoefte, *noendjaa adja ndaja*

moe, wat hebt ge noodig, waar zijt ge op uit? *moadja*, een strik als boven genoemd gebruiken, *ma(nga)adja*, iets strikken, fig. bedoelen, uit zijn op, *noendjaa ma'i noeadja?* wat komt ge beoogen?

2. **adja** (Mal. *ajam*, Soend. *hajam* „kip”, Filip. t. *ajam* „hond, huisdier, beest”), w. t. v. *asoe* (hond).

Amp. *adja*, fokdier.

3. **adja**, pr. t. (= B. *bara, bara dja, ara dja*), of, of wel, *adja ngkoeginesaka*, of ik ze ook hoor, *adja ndabawa mpondeoe*, of ze worden in 't voorbijgaan meegenomen.

adjali (uit het Mal. *adjal*), Str. B., stervensuur, ook gebruikt in den zin van *da raja*, plan, bedoeling, omdat men de Moh. uitdrukking *adjalinja da mate*, „het is zijn uurtje om te sterven”, overbrengt met *da rujanja da mate* en in dien zin voortgaat: *lawi adjalinja da ndeki Rano*, hij was toch al van plan naar 't Meer te gaan; *maadjali*, het plan, de bedoeling hebben, *koeadjalika kodjo da ndjo'oe*, ik ben ernstig van plan om te gaan.

adjarani (uit het Boeg. *anjarang*), Tog., paard. Vgl. *djara, djarangi, njara*.

adje (Tomb. Tond. Bad. Sang. *are*, Bent. *arej*, Tons. *ade'*, Ponos. Mong. *ajoj*), kin, kinnebak, kaak, *manawoe adjekoe mampatoedjoe siko*, mijne kaken vallen af, zoo vaak als ik je moet vermanen, *nakoni adje mbawoe* „door varkensskaken aangetast”, zegt men van gezwollen amandelen; schrapstel van varkensskaken is het geneesmiddel; *kajai ntje'e tawala moadje²*, een jachtspeer is een speer met een weerhaak, *moadje² nawoe, bare'e majoa soembinja*, de akker is zoo krom als een kakebeen, de zoom is niet recht, *ntongo moadje² ewo ri nawoe*, het gras vormt nog lange, smalle stukken op den akker.

peadje ngkeli, p. ngke'a, p. ngkangea, p. ngkangaro „als de snavel van een papegaai”, benaming voor het dak eener hut, dat aan de eene zijde volledig is, maar aan den anderen kant slechts 2 of 3 lagen dekblad heeft, *dja ndapeadje ngkangea atanja*, het

dak er van is aan den eenen kant niet volledig.

kaadje-adje woeja, de maan heeft al den vorm van een kakebeen, ze is bijna ten einde, *taoe setoe kaadje² da sojo*, die man is zijn einde nabij, *kaadje² woeja mombetonda pai reme, mengadjeraka ri wobo mbana*, de maan is reeds bijna donker en wordt door de zon gevolgd, ze strekt zich als een kakebeen uit boven den gezichteinder (bij zonsopgang); *mengadjelaka, ewa da menoo*, op zijde vallen, zooals iemand die plotseling sterft (of zelfmoord pleegt); *woengadje, wingadje*, bewegingswoord ter aanduiding van het plotseling op zijde vallen van iemand die ziek wordt, *pai woengadje sa ananja madjoe'a*, en daar zeeg in eens zijn kind om van ziekte; *tetoengadje*, op zij gevallen.

Amp. *kaadje² woeja*, de 29ste dag der maand.

[*baloengadje*, zie afz.]

1. **adji** (vgl. 1. *adi*), uit het Boeg.; *mangadji*, uit den Koran reciteeren, *goeroe mpangadji*, onderwijzer in het Koranreciet; *mampapangadji*, het Koran-reciet laten leeren. Tor. I, 322—325.

2. **adji** (uit het Boeg. *hadji*), iemand die de bedevaart naar Mekka heeft gedaan, *poea adji* „heer pelgrim”, de uit het Boeg. overgenomen titel voor hadji's, *mepone adji*, vertaling van 't Boeg. *menre' hadji*, de bedevaart naar Mekka maken, *adji kodi*, de 2-daagsche vasten op 8 en 9 Dzoelhidjah, *adji Boeraila* (uit *Djiboeraila*, Ar. *Djibra'il*), de engel Gabriël. Ook de bedevaart zelf heet *adji*.

adjima (uit het Boeg.; vgl. *sima²*), toovermiddelen, die men in een lang, smal beursvormig katoenen zakje, door ringen van schelp of buffelhoorn in vakjes verdeeld, over den rechterschouder en onder den linkerarm draagt; het geheel lijkt op eene rist sausijsjes; Tor. I, 234; *mo'adjima*, zulke toovermiddelen dragen.

adjo (vgl. *jadjo*, 2. *lajo*); *moadjo* en *moadjo-adjo*, geregeld heen en weer gaan tusschen twee plaatsen, *madjoe'a kompokoe, jakoe*

moadjo (*moadjo*²), ik heb buikpijn, ik moet telkens „ergens heen”, *samba'a we'anja ri Bala'ani*, *samba'a ri Jajaki*, *ntje'e pai napoadjo*², zijne eene vrouw woont te B., de andere te J., daarom gaat hij telkens heen en weer; *mopaadjo*, telkens „ergens heen” gaan (bij diarrhee); *ma(nga)adjo* of *-adjo*², geregeld naar iets toegaan, *manguadjo wawoenja*, geregeld naar zijne varkens gaan[de], *noendjaa noeadjo*²? waar gaat ge toch zoo dikwijls heen? *koeadjo*² *nawoekoe* (*koemaadjo*² n., *koemoadjo*² *ma'i* n.), ik ga geregeld heen en weer naar mijn rijstveld, *anakoe batangi*, *naadjo*² *mbalilajo mpapanja*, mijn kind is een huilebalg, de geest van zijn (overleden) vader komt telkens bij hem (Measa, 76, 113).

*mombeadjo*², gedurig elkaar bezoeken, telkens over en weer tot elkaar gaan, *se'imo konaoe anoe napombeadjo*² *mo ntaoe*, dit is een suikerpalm naar welken de menschen van verschillende kanten telkens heengaan.

motiadjo, hetz. als *moadjo*; *napotiadjo jakoe*, *inda owi napotiadjoki*, hij komt geregeld bij me, het is om eene oude schuld dat hij telkens bij me komt.

mongadjo, telkens op hetzelfde terugkomen, mopperen, pruttelen, *maria ngaja koepirapi*, *ane poesa talikoekoe*, *da mongadjo siko*, ik heb velerlei gevraagd, als ik verdwenen ben, zult ge wel mopperen, *mongadjo rajakoe mampeole*, ik erger me het aan te zien, *nawai mpongadjo*², *bare'e nawai maboeja raja*, hij gaf het al mopperende, hij gaf het niet van heeler harte, *ananja napekipasoese*, *ri taoe*, *nawaika doela samponga*, *boi napongadjoka mampasoese*, hij heeft zijn kind door een ander laten zoogen en heeft haar een koperen bord gegeven, opdat zij er niet over zou pruttelen het gezoogd te hebben, *taoe napongadjoka*, hij knort over, op de menschen; *bangadjo*, mopperaar, brompot.

1. **adjoe** (Tontmb. *aloe* „overal van gelijken omvang”); *moadjoe*, zich juist in het midden bevinden, met zijn tweeën gelijkelyk dragen (een last die zich in het midden bevindt), *be da koekoto ngkaliokoe*, *da moadjoe kita*,

ik kan het niet alleen, laten we samen dragen, *moadjoe tamangkapa*, het sterrenbeeld „de Haan” staat in het midden (de kop even hoog boven de O. kim als de staart boven de W. kim); *mampoadjoe* (P. ook *mampoleadjoe*, zie *pole*), id. trans., *napoadjoe*² *denggo pai joa*, zij dragen beiden gelijkelyk schuld en onschuld (hun proces is onbeslist gebleven); *iadjoe*, *iadjoeni*, draagstok waaraan men met gelijke inspanning iets draagt, *kadjoe napo'iadjoeni*, *da nampoadjoeka wawoe*, zij gebruiken een stuk hout als draagstok, om daaraan gelijkelyk een varken te dragen, *nda'iadjoeni*, er is een draagstok aan bevestigd, *taoe madja'a ndapoadjoeka wojo*, een misdadiger werd (vroeger, door degenen die hij benadeeld had) gezamenlyk met een bamboe doodgestoken (hij werd dan vastgebonden en degenen die iets tegen hem hadden, hielden allen den langen gescherpten bamboestaak vast die hem in de borst gestoken werd), *pakadago*, *siko da ndapoadjoeka wojo raneo*, pas op, ge zult later nog eens worden terechtgesteld.

2. **adjoe** (Jav. *adjoe*, Mal. *ladjoe*); *teadjoe*, *teadjoebaka*, *teadjoebaka*, verder gekomen, een eind opgeschoten, tot vertrekken gekomen, *da teadjoe komi raneo*? zult gyl. morgen verder gaan? *bare'e da teadjoe rima'i To Loewoe*, *ri Landea nDopo da kateadjoenja*, de Loewoeërs zullen niet hierheen oprukken, ze zullen te L. nD. komen, *teadjoebakamo paoe*, de zaak wordt verderop gebracht, in hooger beroep gebracht.

3. **adjoe**; *meadjoe*, een krijgsdans uitvoeren. **adjoe biti**, Todjo (uit het Boeg.), n. v. e. boom; het hout is geschikt voor timmerhout en voor huisbouw, *Vitex Cofassus*, Cl. 3465.

ado; *moado*, *moado-ado*, schreien.

adoe; *kaadoe-adoe*, flink opgegroeid, stevig en lang, *ane ewase'emo kakaadoe*² *ntaoe*, *nakotomo*, als iemand zoo groot is, dan kan hij al meedoen.

1. **ae**, klanknabootsing, van buffelgeloel (vgl. 2. *oē*); *me'ae*, loeien, van buffels, *ka'ae-ae*, aldoor maar loeien.

PmB. *ae* in de oogsttaal, een woord om te roepen of aan te sporen, *ae*² *bide*, *pakadeli ma'i*, *sindo'oe pakoemba*, komaan, kind, haast je hierheen, daarginds zijn buffels; *petengka popo'ae*, loop vlug.

Amp. *mo'ae*, Tog. *miae*, roepen.

2. *ae*, Amp. = B. *lingka ngkedje* (hals van den penis).

1. *a'e* (vgl. *ae'e*, *ae*, *are'e*, *bare'e*), neen, bij de To Saloe Maoge, *a'e sinja matao*, het is niet goed, *To Saloemaoge moa'e*, de lieden van S. M. spreken de *a'e*-taal; [*a'enja*, ontkenningwoord in een deel van PmB. (Majoa, Wajoera) (MS.)].

2. *a'e* (vgl. *awe*, [enz.]); *moa'e*, op ééne rij staan, zieh in ééne rij bevinden, vooral gebruikt van de stookplaatsen in de ouderwetsche huizen, waar twee, drie of vier stookplaatsen met elkaar in de rij stonden, *moa'e*² *rapoe*, de stookplaatsen staan in dezelfde rij, *moa'e*² *sombori*, de families wonen in dezelfde rij; *taoe setoe sampoa'e mami*, *moa'e pai kami ndate*, zij wonen met ons in dezelfde rij, wonen in de rij met ons tehuis; *tea'e-a'esaka rajanja*, hij heeft zijne gedachten weer geregeld voor elkaar gekregen.

ae (zie 1. *a'e*), neen, in een gedeelte van Saloe Maoge.

ae'e (zie 1. *a'e*), neen, in een deel van Poe'oe mBoto.

aga (vgl. *ogo* [enz.]); *aga-aga*, een houding tusschen zitten (op den vloer) en staan, gebukt, van iemand die opstaat, maar nog niet overeind is, *dja aga*² *deoko*, *tedoengka moeni*, hij was nog niet overeind toen hij ging opstaan, of hij viel weer neder, *da melele ri jondo*, *dja aga*², als ik over de brug zal gaan, sta ik niet recht op de beenen, *mobaloengke ri woto*, *dja naperipoka mboela*, *aga*² *pelindjakoe*, bij het dalen van den berg trok de geit mij voort en liep ik half in zittende houding, *aga*² *rajakoe mampepewoloka*, ik ben niet beslist, als ik er over nadenk, *koega*² *ka melindja*, *boi maombo banoea*, ik heb een gebukte houding aangenomen bij het loopen, opdat het huis niet zou invallen.

aga-aga (uit het Boeg.), goederen, have, bezittingen; *mampeaga-agai*, iemand van zijne bezittingen berooven, het op iemands goederen gemunt hebben.

agaloë (uit *tagaloë* „hanger”, omdat de vruchten dicht opeen, onmiddellijk aan den stam hangen), w. t. v. *pongkaresi*, de boom die op het rijstveld moet aanwezig zijn. Zie *kare* en Tor. II, 272.

agama (uit het Mal.), godsdienst; *mo'agama*, (Chr.), het godsdienstonderwijs volgen, *to po'agama*, catechisant.

agi (Sa'd. *agi*, termijn bepalen, Boeg. Par. *agi*, Tons. *aki*, Tond. *waki*, B. pr. t. *-egi*, Fidj. *-agi*¹⁾, Jav. *-ake*, Lamp. *-ke*, *-ki*, Mad. *-aghi*, *-aghin*, Kangeansch *-agën*, Tor. III, 42); *aginja*, een woord waarmee men berusting uitdrukt, welnu dan, welaan, het zij zoo, *aginja maraoue i Datoe*, *pai bare'e koepodjo mampokoeanika soeronja*, nu, laat de vorst dan maar boos zijn, maar ik wil geen hut bouwen voor zijne gezanten, *aginja da namama alinta jakoe pai ne'e da nakasi alipa*, laat ik dan maar door een bloedzuiger gebeten worden, maar laat geen duizendpoot mij steken; *ma'agika*, er in berusten, op iets *aginja* zeggen, *na'agika da mate*, hij berustte er in te sterven, had 't er voor over om te sterven, *ane moandoe sala*, *ko'e'agika da radjempì*, als men het „zonden afdrijven” verricht, berust ik er in nat gegooit te worden. Vgl. ook *pea*, uit *peagi*.

ago (vgl. *pago*, 1. *sago*, 1. *tako* en Mong. *agow*, Tag. *agaw*); *meago*, *meagoni* (intr.), wegnemen wat een ander toekomt, bv. palmwijn of vruchten, iemands vrouw of verloofde; door zelf te spreken een ander niet aan 't woord laten; *maago(ni)* (tr.), id.; *To Napoe dja ma'i meago*; *baroeta*, *kajoe-koeta*, *pangkonita naagoni*, de Napoeërs komen hier alleen maar rooven; onze palmwijn, onze kokosnoten, onze rijst nemen ze weg; *pakoni asoe*, *ne'e noewai naagoni*,

¹⁾ Zie Kern, Verspr. Geschr. IV, 326. Wat aldr. in r. 1—3 over Tontmb. *asi* wordt opgemerkt, is onjuist; *asi* is een minder goede schrijfwijze voor a (voorzetsel) *si* (lidwoord).

geef den hond te eten, laat het niet (door andere honden) worden weggekaapt; *mombeagoni* (intr.), *mampombeagoni* (tr.), bij elkaar wegnemen, *dja mombeago²ni*, ze stelen maar aldoor bij elkaar.

pr. t. *napo'oemago ntjanini*, door de honden weggepakt.

pomo'agori, bediende (meenemer, wegdrager).

a) *monomi da koenonoemba*, ik beveel u,

b) *ngoeloemi da koeagori*, ik neem u (gelast u).

[And. voorbeeld op *loenggoe*.]

ahera (uit het Boeg. *ahera'*, vgl. *jakera*), het doodenverblijf, het volgend leven.

ai (Bad. *ai* „zon, dag”, *ai dena*, *ai tokoei'*, dag der rijstvogels, der muizen, verbodsdagen in den rouwtijd; Mal. *hari*, Tob. *ari*, Mad. *areh*, Bal. *ai*, O. Jav. *we*; [vgl. *da'i*]); *ma'ai*, pijnlijk, erg, hevig, *ma'ai witinja*, zijn voet is pijnlijk, *ma'ai tasi*, de zee is onstuimig, *ma'ai reme*, de zonnehitte is fel, *ma'ai nganganja*, zijne stem is hard, *ma'ai kadja'anja*, het is zeer slecht, *ma'ai gaga*, te erg; *ka'ai*, hevigheid, ergheid, pijnlijkheid, *bare'e tepodoeanga kami*, *ka'ai ndopo*, wij zijn niet tot varen gekomen, omdat de golven zoo erg waren; *ai-ainja*, op zijn ergst, op zijn hevigst, juist het hardst aan den gang, *bara oloemo momota komi?* — *malori! ai-ainjapa*, zijt gijl. al klaar met oogsten? — 't mocht wat! 't is nog op zijn drukt; *mpo'ai*, erg, zeer, w. t. v. *kodjo*; *madja'a mpo'ai*, erg slecht, *woto mpo'ai*, een steilte terdege.

mampaka'ai, iets erg maken, hevig doen, *patoedjoeki*, *dja ne'e noepaka'ai*, geef hem een vermaning, maar maak ze niet te erg; *ma'aiwaka*, met inspanning iets doen, het erger maken dan gewoonlijk, te veel werk van iets maken, *koepetangani*, *dja na'aiwaka*, ik heb hem trachten te verhinderen, maar hij heeft het nog erger gemaakt, *ane noe'aiwaka mopantjoea*, *be da bangke pangkonimoe*, als ge te veel eet van de voorspijs, zult ge niet veel van den hoofdmaaltijd eten; *te'aiwaka*, erger geworden, *marimbo ngjoe pai nakate'aiwakamo apoe*, *kate'aiwakanjamo se'e, ombamo banoea mami*, de wind was fel, zoodat het vuur heviger

werd, en daardoor is ons huis verbrand.

mampoai, in de zon drogen, *mampoai soka*, een (droge tijd) die de (anders onder water liggende) boomstammen in de rivier in de zon doet blakeren, bizonder droge tijd; *pampoai rengko*, tijd, plaats, wijze waarop men de dingen in de zon legt, *banja ewase'e pampoai kasoro* (L.), zoo moet men een matras niet in de zon drogen; *momoai*, *memoai*, zich in de zon warmen, *ewa pemoai nggaranggo*, zooals een krokodil zich in de zon warmt, *bare'e napemoaika boegisi pai nakabare'e nawali-mpebote*, hij heeft zijne door schubziekte aangetaste huid niet aan de zon blootgesteld, zoodat de ziekte niet weer is uitgebroken, *eo mpomoai soka*, *wa'a ntjoka dja momoai*, zonnehitte die de stammen in het water zich in de zon doet koesteren, al die stammen liggen dan in de zon, *pomoai*, droogrek, in 't biz. een rek op den akker, om de geoogste rijst op te drogen, met een dak waarvan de bedekking kan teruggeschoven worden, *ane merara eo, ndatoembalaka ata mpomoai*, *nakatepoai mpa'e*, als de zon schijnt, wordt de dakbedekking van het droogrek weggeschoven, opdat de rijst aan de zon blootgesteld zij; *mbopoai*, lang of dikwijls in de zon gelegd, bv. tabak; *moeai*, *poelai*, lichte uitspr. v. *moai*, *poai*.

Amp. *moeai*, *mompoeai*, in de zon drogen, *bae rapoeai*, in de zon gedroogde visch.

[Een ander *ai* (Lal.), zie *aisi*.]

a'i, zie *toea'i*.

aisi (PmB. *óisi*, vgl. Loin. *ais*, de krijgskreet, Mong. *taisi*), een uitroep van kinderen, om afkeer uit te drukken, bah, ajakkes! *koepokaoe*, *dja na'aisi*, ik gaf hem bevel, maar hij zeide er „ajakkes” op.

Lal. *koelai* „ik wil niet”.

1. **aja** (vgl. 2. *ala*, Austron.; Boeg. W. Tor. t. *ala*, Sang. *ala'*, Jav. Mal. Minah. t. *alap*), grw. in de uitdr. *aja ndaja*, geloof des harten (Chr.); *ma(nga)aja*, iets nemen, gebruiken, aannemen, gelooven, vertrouwen, geven om, rekening houden met, *taoe koeaja*, iemand dien ik vertrouwd, om wien ik geef, wiens

woord ik geloof, wiens bevel ik opvolg, *langkai* *koe bemo koeaja*, ik geef niets meer om mijn man, *maoe noebobaki*, *be da naaja*, al slaat ge hem, hij zal er niet om geven, *dja noeaja mpelema*, ge hebt het maar weggekaapt (stelenderwijze genomen), *taoe ndaaja*, vertrouwbare menschen, *taoe naaja noe oeë*, iemand dien de watergeesten hebben gepakt; *kadjoe anoe bare'e ndaaja*, hout dat niet gebruikt (genomen) wordt, *bare'e re'e anoe da ndaajaka wojo pajoe*, kruipbamboe is voor niets te gebruiken, *ajakakoe toea'imoe*, haal mij je jongeren broeder, *djelamo taoe maaja komi*, er zijn menschen gekomen om u af te halen, *oro ngkomponja mangaaja*, zijn honger heeft hem er toe gebracht (verleid), *To Loewoe mangaaja komi*, de Loewoeërs hebben u overgehaald.

maja (uit *oemaja*), het is gepakt, gevangen, gelukt, het kan, het mag, het is mogelijk, *majamo baeola*, de buffel is gevangen, *ri eo oemapo bare'e maja modjamaa*, op een verbodsdag mag men geen landbouw beoefenen, *maja koro (maja taoe) kabangke ntoeke doeanga se'i*, de wijde dezer prauw haalt $\frac{3}{4}$ vadem (een uitgestrekte arm plus de breedte der borst); *moajapi*, vast aan eenig werk beginnen, om de taak lichter te maken, *ane bare'e koeaja²pi iwengi be da poera sandeme se'i*, als ik er gisteren niet reeds iets aan gedaan had, zou het vandaag niet zijn afgekomen; *meaja*, gaan halen, nl. eene priesteres bij een zieke of voor een ander noodig geval; als adject.: gehoorzaam, *meaja ri inenja*, gehoorzaam aan hare moeder; *mekiaja* (intr.), *mampetiaja* (tr.), iemand laten halen (door een ander), eene uitnoodiging zenden, *napekiaja*, *nato'o: ndjo'oe*, *ajakakoe taoe rindjae*, hij liet hen halen, hij zeide: ga mij die lieden ginds halen; *metiaja* (intr.), *mampetiaja* (tr.), zich beleedigend uiten, zeggen dat men niet om iemand geeft, *napekiaja kabosenja*, *nato'o: bare'e koeaja*, hij heeft het hoofd beleedigd, hij heeft gezegd: ik geef niet om hem; *bare'e koeajapaka*, ik hecht er geen geloof aan, stel er geen vertrouwen in.

mangaja, het een of ander aan iemand doen, ergens aan zitten, iets beschadigen, syn. met *mangkoedja*, *mantoa*, bv. *ara noendjaa mangaja siko*, wat heeft je iets aangedaan, wat heeft je gedeerd, getroffen? *nangaja ntaoe kotoeongki pai naka'are'emo maria* (PmB.), de menschen hebben aan onze sarih gezeten, zoodat er niet veel meer is.

mampangaja², onderstellen, meenen, hopen, *bare'e koepangaja² da kare'enja*, *pai re'e dja*, ik had niet gehoopt dat er nog zijn zou, maar er is toch.

mepo'inaja, gehoorzaam, *mampo'inaja*, gehoorzamen, vertrouwen, *koepo'inaja songkamoe*, ik volg je bevelen op, *taoe napo'inaja noe joenoe*, iemand die het vertrouwen zijner medemenschen geniet. (Vgl. Nap. *rapoinalai*, gehoorzaamd, vertrouwd worden.)

Tog. *majanja*, het kan, het mag, *majangngkoe*, ik kan het, mag het, *ta majangngkoe*, ik kan het niet, mag het niet.

2. **aja**, in *kaso aja*, grootte of hoofd-dakribben. Zie *kaso*. (Dit *aja* is of = Mal. *raja*, Boeg. *radja*, groot, of het staat voor *maja*, zie 2. *maja*. In de pr. t. heeten deze dakribben *kaso mala*, maar dit kan uit *aja* kunstmatig zijn gevormd, als versierende benaming; zie 2. *mala*.)

ajagani (uit *ai-agani*, uit *aga-agani*, uit *aga-aga* kunstmatig gevormd; zie *aga-aga*; het woord bet. dus eig. „ding, stuk goed”), pr. t. = *bingka* (mandje om uit te eten of te pruimen).

ajapa (uit *ai-apa* = *apa²* „dingen, goederen”), gegeven stoffen, weefsels in 't algemeen, *sia ajapa*, een afgescheurd stukje goed; *taoe ke'ajapa*, iemand die veel gegeven stoffen bezit; *mbo'ajapa*, smakend naar katoen, bv. rijst die in een katoenen zak is geweest.

ajawa (vgl. 1. *kaja*, *kajawa* en Mong. *olabat*, balustrade-balk), PmB. *ojawa*, Amp. *ijawa*, leuning, aan trap, brug of ladder, *be mo'ajawa jondo se'i*, *da ndapapo'ajawa*, deze brug heeft geen leuning, ze moesten er eene leuning aan maken.

ajo (Jav. *arëng*, Kar. *agëng*, Mong. *agoej*, Bal.

adëng, Mor. t. *halo*), een boom welks hout gaarne wordt gebruikt voor houtskool, de smeedkolen van dit hout heeten dan ook *ajo* en *ajo* is w. t. v. *woeri* (vgl. ook *eta*), *kadjoe madago ndapo'ajo*, hout, goed om als houtskool gebruikt te worden; *nda'ajosi lionja*, zijn gezicht is met houtskool ingewreven; *me'ajo*, op *ajo* of ander hout voor smeedkolen uitgaan; *meajo*, veel houtskool opleverend, *ane siko mampapoe ajo, da meajo kodjo, oea siko meajo*, als gij houtskool brandt, dan levert het veel houtskool op, want bij u komt er veel houtskool van; *ke'ajo palemoe*, er zit houtskool aan je handen.

1. **ajoe** (vgl. 2. *aloe* en Mak. *ajo*, Boeg. *adjo*); *moajoe ngkoro*, het lichaam met sierlijke windingen bewegen, fraai afgepaste bewegingen maken, *be maliga melindja, dja moajoe² ngkoro*, niet vlug loopende, alleen maar fraaie lichaamsbewegingen makende, *anoe mosoe noeëoka, dja noeajoe ngkoro*, wat dichtbij is, daar loopt ge een heelen dag over, ge legt den weg af met sierlijke bewegingen, *moajoe² mokoekoeoe*, zich in bochten wringen bij het weeklagen (over een doode), *moajoe ntangi*, weenen met vele stembuigingen of lichaamswindingen, *ka-wongkoe² ajoe ntangi*, het gemoduleerde weeklagen laat zich hooren, *moajoe ntowe*, fraai liefdesgezag doen hooren, *moajoelele*, uitgebreid zingen, zoodat het eene gezang op het andere volgt, zingen in gezelschap, zoodat het gezang zich wijd uitstrekt. Zie ook beneden, op pr. t.

mongajoe, zingen, *pongajoe*, gezang, tijd, plaats, wijze van zingen, *maria ngaja napon-gajoe*, van allerlei zong hij; *mamponga-joeka*, zingen voor, bij, over iets, *ananggodi mampongajoeka*, de kinderen zingen er bij, er voor, er over.

toajoe of *toejoe*, zie afz.

pr. t. 1) *ajoe* = B. 1. *ajoe*, spreken, zingen, bezweren; 2) *ajoe* = B. 3. *aloe*, wegstroomen, wegvloeien, wegdoen, verwijderen.

1) *djamo sa'ajoe mpangande*, slechts één woord van den mond.

mo'ajoelele baligoe, de geesten spreken.

ajoelele, ajoeadi, spreekt, zegt op.

tetole nteajoelele, gezegd, uitgesproken.

- a) *boi dja metoendeola*, als er maar niet iemand is die een vloek heeft uitgesproken,
b) *boi dja me'ajoelele*, die een bezwering heeft geuit.

boi tato'ajoelele (Tor. III, 680, 58), opdat het ons geen vloek brenge.

nakinde ngkila, oemajoe, de bliksem bliksemt ons voort, zegt hij (de bliksem antwoordt toestemmend op het bevel ons voort te bliksemen).

2) *nampenja bone ra'ajoe*, de helling er van is afgestroomd zand.

longgoeli mpo'ajoe ndawa, tooverkruid dat de geesten verwijdert.

po'enggi-ajoe mandole (Tor. III, 687, 259), waarmede de ziekteverschijnselen worden aan kant gezet.

2. **ajoe**, Amp. = B. *radjoe*, afkeer hebben, *moe-ajoeaka, mompoeajoeaka*, afkeer hebben tegen.

ajoeja (vgl. *kaloela* [enz.]), het klokhuis van pompoenen, kalebassen, *angka's* en broodvruchten (*komontji*).

ajoempi, P., zie *joempi*.

ajoenggi, zie *joenggi*.

ajoëni, zie 1. *joë*.

ajoe'oe (vgl. *joe'oe* en *aroeroe*), *Musa acuminata* (Cl. 2359), wilde pisang, ook *loka boti* en *kaboro* gend.; de vrucht is klein en bevat een groot aantal pitten.

ajoeta (Mor. *oloeto*, Par. *loeta*, Sang. *loetang*, Tal. *loetanga*, Boes. *loetan*, Leb. *loti* „hout”, Min. t. *loetam, loetaw* „vuurwapen”), brandhout, ook wel w. t. v. *kadjoe* (hout); *me'ajoeta*, brandhout halen, *mampe'ajoetaka inenja*, brandhout voor zijne moeder halen, *mampo'ajoeta*, iets tot brandhout gebruiken.

1. **aka**, zie *toekaka* (oudere broeder, zuster).

2. **aka** (Mal. *akan*, Jav. Mad. *-akën*, Soend. *-keun*, Kar. *-kën*¹⁾); *ma'akawi*, wantrouwen, verdenking hebben tegen iets; *ma'oemakasi*, id.; *re'e anoe nadonge, anoe na'akawi*, hij hoorde iets op 't welk hij verdenking had, *ka'ipoe ndajanja pai napa'oemakasi*, in

¹⁾ Of Mong. *aka*, als (MS.).

zijn wantrouwen had hij er verdenking op. **akála** (uit het Boeg. *akaləng*), list, slim overleg, streek, *taoe sondo akalanja*, iemand met veel streken; *mo'akala*, streken hebben, in staat zijn tot listig overleg; *ma'akalasi joenoe*, anderen bedriegen; *mombe'akalasi*, elkaar bedriegen.

1. **ake**, bindsel, dat de breedte van een pakje eenige malen omsnoert, waarbij de band van de eene omsnoering recht naar de andere wordt gebracht, evenwijdig aan de lengte van het pak (Tor. II, 276), *nda'ake*, op deze wijze gebonden.

Amp. *ake ngkalando*, de hechtsels aan den bovenrand van den grooten draagkorf.

2. **ake** (uit het Boeg. *ake'*), Str. B., agaatsteen in een ring, waaraan men bloedstelpend vermogen toekent, *ake jama* „agaatsteen uit Jemen”, of *ake badara* „bloed-agaat”, benamingen voor zulke steenen. Tor. I, 350.

akeka (uit het Boeg.), Str. B. 1) offer, zooals de Mohammedaansche wet dat voor een kind aanbeveelt, voor een jongen twee bokken, voor een meisje één; het offerdier wordt gewassen en gekamd, getoomd en met een zadelkleed bedekt, daarop houdt men het driemaal een spiegel voor, en slacht het bij een kuil, waarin men bloed, beenderen, tanden en horens begraaft; Tor. I, 348; 2) (eig. het Boeg. *hakeka* „werkelijkheid”, doch met het vorige geïdentificeerd), *taoe masala akekanja*, iemand van verkeerde inborst, iemand voor wien het offer niet behoorlijk is gebracht (waardoor ook zijn karakter slecht is), *akeka ndaja*, trek, lust, voornemen.

aki (Mal. Ilk. Tontmb. *rakit*, Bis. Mag. Tir. Ibn. Ibat. *gakit*, Boeool *gokito*, Sang. *haki'*, Bal. *akit*; [vgl. *rangki*]), vlot; *mo'aki*, een vlot maken, gebruiken, *mampo'akika laero*, met een rotan-vlot de rivier afvaren.

Amp. *aki matao rapoilika*, *kadjoe keongoe ripo'oesi*, een vlot is goed om mee af te varen, het zijn boomstammen in hun geheel aan elkaar gebonden.

1. **ako** (vgl. 2. *lako*, 2. *tako* en Leb. *ako* „gaan”), aansporende partikel, nog gevoeld als Impe-

ratief v. e. werkw. blijkens den beleefden vorm *ndiako*, vooruit, komaan, *akosa*, *pelindja!* vooruit dan toch, loop voort! *ndiako Ine*, maakt u wat voort, Moeder, *na'akowaka(-saka)* *joenoenja*, hij spoorde zijne makkers aan.

2. **ako** (vgl. Par. *lako* „van af”), Amp. = B. *oengka* (van af).

3. **ako**, een fijne soort koperdraad.

akoe (Austron. *akoe*), PmB. Amp. = B. *jakoe* (uit *i+akoe*), ik; *jakoe se'i*, ik hier, *waikakoe* geef het mij, *waikamo jakoe*, geef het toch aan mij, *jakoenja*, voor mijn part, mijnentwege, vaak niet meer dan een stopwoord, *ewase'emo*, *jakoenja*, zoo is het, hoor! *da noepalaikamo kami*, *jakoenja*, je kunt voor mijn part van ons weggaan.

mangakoe (wrsch. uit het Mal.), bekennen, erkennen, op zich nemen, *mampangakoe* of *-koeka*, iets erkennen, bekennen, *jakoe pai koepaintjani*, *si'a mampangakoeka*, dat ik het weet, is omdat hij het heeft bekend.

1. **ala** (Sa'd. *alang*), rijstschuur, w. t. *ponioe*, *ponioea*, Tor. II, 293, afb. Tor. Atl. Pl. 41; *moala*, eene rijstschuur maken; *meala*, rijst uit de schuur halen, *momprialala*, de rijst met de gebruikelijke plechtigheden in de schuur bergen.

2. **ala** (vgl. 1. *aja*); *siala*, te zamen genomen, vereenigd geworden, *sialamo koro mPoso pai limbo*, *maka mesampomo oeë*, de Poso is vereenigd met de poelen (dicht bij hare oevers, stukken der vroegere bedding), want het water is buiten de oevers getreden, *sialamo wela ri witi*, de voetwonden zijn tot één geworden, *be siala enoe maboeya ri pela ntaoe maeta*, witte kralen vereenigen zich niet met de huid van donkergekleurde menschen; *ne'e ndipiasiala kami pai taoe madja'a*, u moet ons niet gelijkstellen met slechte menschen, *kami anoe be maoro da napasiala ntaoe anoe maoro pai kakaoromo wo'oe*, wij die geen honger lijden, zouden door menschen die honger lijden bij zich ingelijfd worden, zoodat wij ook honger zouden lijden.

pr. t. *ala* = B. *keni*, *tima*, medenemen, wegnemen.

- a) *na'ala noe longgoelita*, weggenomen door onze medicijn,
 b) *na'ala mpo'inantita*, weggenomen door (dank zij) onze toovermiddelen.
da ta'alaka randata, dat we er ons hart aan ophalen.

3. **Ala**, in *Ala ta'ala* (uit het Boeg.), God de Verhevene, bij de Mohammedanen, en *Poeë Ala*, de Heere God, bij de Christenen.

alakaœ, kleine pakjes van de pas geoogste rijst, die de gezinnen welke gezamenlijk het *mangore* vieren, elkaar op dit feest geven.

alala, PmB. = B. *ndoeë-ndoeë* (soort spinazie). [*alalinga*, pr. t., zie 2. 3. *linga*.]

ale (Jav. Soend. *ali*, Sang. *ale*, Noef. *jaar*), lijfband, vlechtsel van rood gekleurde en ongekleurde rotan en *paka*-stengels, eng sluitende om het middel en dienende om dit te versmallen; vlechtsel om het handvat van zwaard of kapmes, om het splijten te voorkomen, of om de scheede, tot het bijeenhouden der beide op elkaar liggende helften (Tor. II, 225, 332); naar het vlechtpatroon onderscheidt men: *ale woeja*, eenvoudige omwikkeling, *ale tontji*, zeer eenvoudig vlechtsel, grondslag van de meeste *ale*'s (om scheeden, bamboekokers en handvatten), *ale pepa'a* (smal), *ale simpe* (met afzonderlijken rand), *ale wando* (aan *padja*'s), *ale ntowimbi*, *ale bada*, *ale kambara* (aan handvatten); *ale mbiti*, koperen ring, door Morische mannen onder de knie gedragen; *moale*, een lijfband dragen, van eene omvlechting voorzien zijn, *be madago moale ane tiana*, *da moana morapi*, *rakowa ale*, *samba'a ri wawo ale*, *samba'a ri aranja*, men mag geen lijfband dragen als men zwanger is, dan krijgt men een tweeling, door den lijfband omsnoerd, één kind boven den band, één er onder; *moalesi* (intr.), *maalesi* (tr.), omvlechten, *poe'oe mpoalesi ale tontji pai tikolegi*, de grondpatronen voor het omvlechten zijn de *ale tontji* en de *tikolegi*; *ndaalesi sangkoro*, *ewa ndawewe mpore*, geheel omvlechten, als tot een klomp ingepakt; *mampoale*, tot lijfband gebruiken.

alea (vgl. 1. *balea*, [*walea*] en Mong. *alet*,

helling); *me'alea*, schuin tegen iets aanliggen, *me'alea djaja*, de weg ligt schuin tegen den berg op, loopt zigzag over de helling, *be majoa kandekoe ndjaja*, *dja pe'a'aleanja*, de weg loopt niet recht naar boven, hij loopt maar voortdurend zigzag, *taoe me'alea ri toeke*, iemd. die schuin tegen het venster zit, *siko dja me'alea ri jakoe*, *mmpatambeka takie*, ge ligt maar schuin tegen me aan, om je arm op mij te leggen, *taoe me'alea ri joe'a ntawalanja*, iemd. die met den nek tegen de schacht zijner lans leunt (die hij dwars achter den nek heeft gelegd, terwijl hij zijne armen er over laat hangen), *djaja metoembiri ri pe'alea*, een weg die schuin van vlak is, terwijl hij over de helling loopt; *taoe na'alea*, *na'a'alea*, *nape'alea ndjaja*, iemand die door den weg wordt uitgeput (alsof die op hem hing); *djaja ndapape'alea*, een weg dien men schuin of zigzag over eene helling heeft aangelegd.

alembe, w. t. v. *pae* (rijst in de aar). Mor. *alembe* = B. *pae*. Vgl. 1. *lembe*.

alere (vgl. 1. *lalere*, [1. en 2.] *lere* en Tag. Bis. *lagairai*, Ponos. *dalerei*, Sang. *dalere*, Boeg. *lalere*, Mak. *leleri*), *Ipomoea pes-caprae*, Cl. 1897, strand-batate, groeit uitsluitend aan het strand, tenzij aangeplant in het bovenland, om als medicijn te dienen.

ali (vgl. *ndali* en Tontmb. *a'li'*, Tons. *adi'*, Gor. *dale*, Mak. Boeg. *djali'*), mat, gevlochten van pandan-bladeren en rietsoorten, *ali tapi*, dubbele mat, *ali ndasimpi*, omboorde mat, *ali komba*, mat van twee lagen ineengevlochten, *ali kasoro*, slaapmatras; *moali*, een mat gebruiken, *moali-ali*, in eene dikke laag ergens op liggen, *djole moali² ri tana*, de maïs ligt bij heele gedeelten tegen den grond; *mampoali*, tot mat gebruiken, *nanangi ndoso ntjamba'a*, *napoali sangkani taœ poera²*, één is hun de baas door zijne kracht, hij heeft alle menschen er onder gekregen; *maalisi*, met een mat beleggen, *alisi mbajaoe*, wat men als mat in iemands graf legt, ook ben. v. e. slaaf, *taoe napo'alisi mbajaoe*, hij gebruikt een ander als slaaf; *naalisaka noe oeë*, door het

water tegen den grond geworpen, *naali²-saka noe ngojoe*, door den wind plat ter aarde gestrekt, *kadjoe katowo poeramo kaalisaka*, de boomen die we zijn gaan omhakken hebben we reeds neergeveld; *teali² rangasoe*, de rook slaat tegen den grond, *teali²saka*, over den grond verspreid geworden; *saali-ali*, op dezelfde mat, *mosaali²*, op hetzelfde matje slapen.

Todj. *ali ntjaoa*, n. v. e. kruid, Isachne miliacea, Cl. 1904.

alibiroe, Amp. = B. *aloebiroe* of *aroebiroe*; *mangalibiroe taoe*, de menschen in onrust brengen.

alige, Todj., n. v. e. kruid.

alima, zie *lima*.

alimango (Bik. Bis. Tag. id., Soemb. *kali-mangoe*, Sob. *kamango*), een groot zeeschaaldier, zeenaald, *alimango mekasi*, *ntje'e pai ndapampopakoeli ane mongkasi talinga*, de al. knijpt, daarom wordt hij (gekauwd) als medicijn gebruikt als het oor pijn doet. Het vleesch wordt gegeten.

alindaki (uit *jali ndaki* „vuilwegnemer”), n. v. e. boom, Albizzia saponaria (Cl. 125), het verbranden van het hout maakt de kippen ziek, Tor. II, 181, Measa 76, 22; and. namen: *langgiri*, zie aldr., [*posani*, zie 1. *sani*].

alingke'a, zie *lingke*.

alinta (IN. *lintah*), boschbloedzuiger, die zich voortbeweegt zoals eene spanrups, vdr. de w. t. *to mendjanga*; een and. w. t. is *oele mata*, die eig. alleen past op de srt. *alinta mata*, een gestreepte bloedzuiger, die op boombladeren leeft en zich laat vallen op het hoofd, het gezicht (*mata*) en het bovenlijf van voorbijgangers.

ke'alinta djaja, de weg is vol bloedzuigers, *mabosoe mpo'alinta*, door en door verzadigd (omdat een bloedzuiger pas loslaat, als hij geheel verzadigd is).

[*alintomoe*, pr. t., zie *tomoe*.]

alipa (Tag. Bis. *olahipan*, Bik. *alohipan*, Mag. *lajoepan*, Tir. *lioefon*, Ibat. *didipoean*, Bag. *tapilak*, Loin. *balipan*, Sang. *lipang*, Mal. *lipan*), duizendpoot, ook: de kleinere spieren,

alipa mekasi, duizendpooten knijpen, *ane noetosoe ira ntalinga noe anamoe*, *pakadago boi kono alipanja*, *da mewoke*, als ge het oorletje van uw kind doorsteekt, pas dan op dat ge niet een der kleine spieren treft, dan gaat het opzwellen.

alipipi (ook *kalipipi* [zie ald.]), kleine soort kakkerlak, die in troepjes voorkomt.

alipopo (Tontmb. id.), een klein vliegend insect, volgens sommigen de vuurvlieg bij daglicht ('s nachts *nggio²*), *we'a napewoentjaki mpo'alipopo*, hij komt bij de meisjes binnen als een vuurvlieg, d. w. z. hij laat zich niet afwijzen, zooals een vuurvlieg, die zich niet van de ranken der pompoenen laat weggagen. Zie ook *olipopo*.

aliwombo (Bad. Par. *kalibamba*, Boeg. *kaloe-bampa*; [vgl. *kalabamba*, *kalibombangi*]), Amp., vlinder; B. *moaliwombo*, spartelen, *moaliwombo doeata ndapewo'osi*, pythons spartelen, als hun de kop is afgehakt, *moaliwombo taoe ane meloea pai tedjiri*, de menschen liggen te kramptrekken, als zij braken en diarrhee hebben.

1. **alo** (Boeg. Loin. id., Mal. *alaoe*, Gor. *walo*, Mong. Tag. Bik. Pamp. *kalaw*), neushoornvogel, Cranorhinus cassidix, of jaarvogel, met een helmvormigen kam op den bovensnavel; legende omtrent dit dier: Tijdschr. Bat. Gen. XLV, 450; w. t. *tamohaa* of *to mohaa*, naar zijn geluid; *dopi mpealo²*, zie *dopi*; vgl. ook *winaloa*.

Amp. *ngaroe noe alo*, schaarde in een lemmet.

2. **alo** (Nap. id., vgl. Badj. *elaoe*, Tal. Mand. *allo*, Laj. *adjo*, Boeg. *esso*), pr. t. v. *eo* (zon), zie ook 1. *ando*, *eo*, *lano*.

1. **aloe** (Loin. *sangaloe*, metgezel, Tontmb. *aloem*); *ma(nga)'aloe*, verwennen, al te verschoonend of toegevend behandelen, *dja na'aloen toe'anja*, *napapoto'o i Basiwia*, ze wordt maar door hare grootmoeder verwend, deze noemt haar „de Onvergelijkelijke”; *ndjo'oemo na'aloen we'anja kodi'pa*, *be nawai da malenge*, hij is zijne (aanstaande) vrouw teeder gaan verzorgen, zoolang ze nog klein was, hij stond niet toe dat ze zich vermoeide,

- ri ra mpa'aloa* (kortweg: *ri aloe*) *madago katoewoenja*, in den tijd dat ze verwend werd had ze een gemakkelijk leventje; *mop'a'aloa*, bij de ouders zijner a. s. vrouw komen inwonen en voor hen en het meisje allerlei diensten verrichten, om dan het meisje te trouwen, als ze groot genoeg is; *kangaloe*², syn. met *kangade*², zie *ade*.
2. *aloe* (vgl. 1. *ajoe*), pr. t.; *ma'aloa*, *manga'aloa*, spreken, noemen; *inaloe*, gezegd, genoemd, het gezegde; *na'inaloe*, hij heeft het gezegd, *ma'aloa baligoe*, parall. *mantole soeola*, de geesten opnoemen, aanspreken; *kajoe motole*, *moaloe*, hout van goeden naam en faam, voortreffelijk hout.
3. *aloe* (vgl. 1. *ajoe*, 1. *saloe* en Mal. *aloer*, *saloer*), pr. t.; *moaloe*, stroomen.
- a) *da napogili morea*, opdat het vlug afvloeie,
b) *da napaloe malape*, opdat het snel wegstroomt.
- a) *saloe ntepogiliamo*, het water komt reeds tot afvloeien,
b) *saloe ntepoaloeamo*, het water komt al tot wegstroomen.
- aloebiroe*, of *aroebiroe* (uit het Mal. *haroebiroe*, warboel), onheil of verwarring stichtend optreden, *jakoe ne'e noekeni²ka aloebiromo*, kom bij mij niet aan met je onheilbrengende streken; *ne'e mo'aloeb²biroe*, *boi teloeowo'o katoewoemo*, sticht geen verwarring, opdat het je niet verkeerd ga in je leven; *paoe ngka'aloebirome*, *paoe mpo'aloebirome*, bedreiging, vreesaanjagende woorden, twistzoekerij.
- aloeso* (uit het Mak. *aloeso*); *ma'aloeso*, fijn, dun, van katoenen stoffen.
- alomi*, een niet hooge boom, wild en aangeplant, de bladeren dienen om rijst in te pakken, de vruchtpitten gebruikte men eertijds om geklopte boomschors rood te kleuren (Tor. II, 324, Int. Arch. Ethn. XIV, 157); *alomi raraasi ane rapomoaja*, *nakawaa mpo-dago mboekoenja*, *rapalo²mika inodo*, de *al.* wordt met bloed besmeerd als zij wordt geplant, opdat de pitten goed rood worden, om er de geklopte boomschors mee rood te verven; w. t. (*pon*)*tamoeki*, *pombeboe*.

(Boeg. *alèmmi*, uit *anèmmi*, wdl. „vlecht-materiaal”, v. *anèng* „vlechten”, is de plant die in 't B. *wintoe* heet; Bent. *alom* is *Mallotus moluccanus*.)

ama (vgl. *djama*); *moama-ama*, *mangama*², aldoor tasten, rondtasten, zooals een blinde of iemand die in het duister loopt; *meamasi*, naar iets tasten, betasten, *mampeamasi ana we'a*, een meisje betasten, *mampeama²si raja ntaoe*, iemands gezindheid peilen, *mampeama²si songka ntaliwanoea*, op de beschikkingen der huisbewoners vooruitloopen, door bv. als gast allerlei zelf te bedisselen, dat de gastheeren reeds van plan waren te doen; *naamasi*, hij tast er naar, gist er naar, *dja naamasi manto'o*, hij zegt het maar op de gis.

amaa (vgl. *omaa* en Bal. *ama* „branden”), heel of half verkoolde stukjes brandstof, verbrand vuil, dat blijft liggen, of wegstuift door den wind.

amba (Jav. *abang*), pr. t., rood, beschaamd, *maamba baja*, beschaamd van aangezicht.

amba-amba (uit het Boeg.), ronde zilveren doos, voor tabak, gambir, enz., ingevoerd uit Loewoe'.

ambarale, paal, staak of tak, die tijdens het oogstfeest (*pompadoengko*) wordt opgericht ten besluite van het *popasangke*; w. t. *toko mpojope*.

Be da koepoboeto mate, moge ik het niet met den dood bekoopen, *mangkekeni ambarale*, dat ik den feestboom vasthoud.

noendjaa da ndapotoko noe ambarale, wat zal men gebruiken als paal voor de *ambarale*?

Wrsch. is *ambarale* (*tambale* met infix *-ar-*?) de naam voor twee kleine huisjes, waarin oorspr. de geschenken lagen, later vervangen door de *toko mpojope* (of: *mpajope*). Tor. II, 285—287, III, 530—543.

ambati (vgl. 1. *samba*); *ambati ntaono*, ring van hoorn of metaal, gelegd om 't onderste deel van een handvat, om splijten te voorkomen, *ambati joemo*, reepen geklopte schors, die op de naden der doodkist werden geplakt, om het ontsnappen van lijkvocht

te verhinderen; *ndaambati taono*, joemoe, het handvat, de doodkist is van zulk een afsluitring voorzien; *amba-ambati*, rondom, overal in de rondte, *dja amba²ti ewo mami*, *da panangi taoe mewawo*, het onkruid (op onzen akker) zit nog overal rondom, men kan er niet tegenaan wieden, *dja amba²ti, be ndapakoroka*, het ligt maar overal in de rondte, het is niet opgeruimd.

ambawa (Bal. *ambawang*, Ngadj. Mngkb. *ambatjang*, Mal. *mēmbatjang*, Mak. *matjang*, Boeg. *bētjēng*), *Mangifera odorata*, Cl. 2175, eene zeer groote, vooral aan het Meer voorkomende manggasoort, met een sterke terpentijn-lucht.

De Bal. vorm *ambawang* wijst op het grw. *waoe* „geur”, vgl. Mal. *bawang*, Tontmb. *waoeang*, ui.

1. **ambe**; *maambe*, bang om op een buffel te rijden.

2. **ambe** (Boeg. *ambe*), verouderd woord voor „vader”, *pompeambe*, syn. m. *pompeindo*, teknonymische benaming, *i Ta nToewoe pompeambenja*, „Vader van Toewoe” is zijn vadersnaam.

3. **ambe** (vgl. *awe*), *rongomoe ambe nTo Pebato*, *kalo'enja moapoe*, je vrouw kan naast de Pebatoërs staan, wat betreft hare kookkunst, *ambei lembe*, stukjes aan mouwen of hals van een baadje gezet, *ndapoambe lembe*, wordt gebruikt tot verlengstuk van een baadje; *ndaambeka banoea*, er wordt een stuk aan het huis gezet; *ambekanja*, het aangebouwde stuk (waarvan de vloer altijd iets lager moet komen dan de vloer van 't huis), *ndaambenika boroe boere, boi tewoeloe*, tegen het stuk zout wordt een regenmatje aangezet, opdat het niet afglijde.

ambelangi, pr. t., parall. m. *dawolene* (het aardvlak), benaming v. d. aarde, wdl. onder den hemel. Vgl. Sig. *ambe*, ondergedeelte, *ri ambe*, onder.

ambenoe, pr. t. = B. *wenoe* (hoe, hoedanig[?]); uit *ara wenoe*.

pai wei ambenoe-sa, maar hoe is het er nu mee gesteld?

1. **ambo** [Mor. id.], *Broussonetia papyrifera*, Cl. 507, een boom van welks bast men

kleedingstof klopt (Tor. II, 314, 315, Int. Arch. Ethn. XIV, 140); *manoe ambo*, een dofbruine kip (de kleur van geklopte *ambo-bast* hebbend), *topi ambo*, een sarong van *ambo-bast*; *me'ambo*, op *ambo-bast* uitgaan, *i Ine koepé'amboka*, ik ga voor Moeder *ambo-bast* halen.

2. **ambo** (Boeg. *ambo*, vgl. B. *awo*); Tog. *poroambo*, stiefvader.

amboedi; *mongamboedi*, schreeuwen, krijshen.

amboelanga, het rookgat van den suikeroven (Tor. II, 341), wrsch. uit het Tominisch, daar de To Mini aan de Bare'e-sprekers het suikerstoken hebben geleerd; vgl. Par. *ramboe* (rook); *amboelanganja*, fig. tegenhanger, tegenstuk, *mate To Kameasi*, *mate To Tamboe*, *amboelanganja ntje'e*, er is een van Kameasi gesneuveld en een van Tamboe (hunne tegenstanders), dat was diens tegenhanger.

amboelea, een lap van witte geklopte boombast, met een gat om het hoofd door te steken, zoodat de helften borst en rug bedekken; zie Int. Arch. Ethn. XIV, 151, Tor. I, 366, II, 223. Wrsch. grw. *woele*, dus „wat over de schouders wordt gedragen”.

amboeri (Mal. *hamboer*, enz., vgl. *sawoe* [enz.]); *ma(nga)amboeri*, uitstrooien, uitzaaien, *ndaamboeri woekoe mpinamoeja*, zaden van planten worden uitgestrooid, *dja naamboeri, natima oengka ngkamajanja, bare'emo nawa'anaka*, hij strooide het maar rond, hij nam maar zooveel als hij kon krijgen en telde het niet, *amboerika lai kina'a*, strooi het over de rijst.

teamboeri awoe ri kina'a, bemo madago ndakoni, er is stof over de rijst komen gestrooid te worden, ze is niet goed meer om gegeten te worden, *teamboerisaka woekoe ntabako ri anoe banja da ndapaamboeri*, het tabakszaad is komen gestrooid te worden waar het niet moest gestrooid worden.

ambolai, pr. t., parall. m. *ampoe bela* (Heer Geest), wrsch. „Vader Lai”.

amboroeë (vgl. *samboeraragi*), pr. t., vijand, parall. met *ilabe*; als w.w.: ten strijde gaan, een overval doen.

- a) *bamo ita mo'ilabe*, we gaan niet meer ten strijde,
 b) *bamo ita amboroeë*, we doen geen overval meer.
 a) *da wale ri amboroeë*, om naar den vijand te gaan,
 b) *da jano ri to ilabe*, om naar de vijanden te trekken.

1. **ami**, pr. t. = B. *kami* (wij, excl.).

2. **ami** (Par. id.), Amp. = B. *lawi*, toch al, al evel, van te voren, van ouds, *koeljani dja ami*, dat wist ik al van te voren.

pr. t. *ami* = B. *lawi*.

- a) *ngaloe ami me'opomo*, de wind is al uit zich zelf gehoorzaam,
 b) *saloe ami meoramo*, het water trekt zich al van zelf terug.

1. **amoe** (missch. = 2. *amoe*, ter aanduiding v. 't geen gestrooid wordt), roepwoord voor kippen; met dit woord wordt ook de *tanoana* geroepen van een kind dat niest, *toewoe ntoe'a*, *amoe wajo* „word oud, kom terug, levensgeest”. Tor. I, 249.

2. **amoe**, schubben, velletjes, van planten en van menschen met huidziekte, *amoe ndjole*, schubbetjes van maïs, die nog aan de afgepelde kolf zitten, *amoe ndjongi*, de bast-schubben van den *djongi*-boom, *amoe boegisi*, schubben van ichthyose, *moamoe taoe keboegisi*, de lijder aan ichthyose heeft schubben; *keamoe*, schubben hebben, *mokeamoe*, vol schubben zitten.

1. **ampa** [Mor. id.], scherp gepunte bamboe, schuin in den grond gestoken, waaraan zich herten, wilde zwijnen, enz. moeten verwonden; in oorlogstijd werden ze in den omtrek van versterkte dorpen geplant en koppensnellers hadden ze bij zich om ze te planten op het pad langs hetwelk zij vervolgd werden; Tor. I, 209, 215, II, 364—366; *ampa-ampa*, schuinen stand hebben, scheef staan, *kajoekoe ampa*², een hellende kokospalm.

moampa, of *manta'a ampa*, gepunte bamboes planten, *sindjaoe lagiwa*, *da koampa*, daar is een hert, ik zal het met gepunte bamboes vangen.

2. **ampa**; Amp. *mangampa*, kleeren wasschen. **ampána**, boom met hard hout, daarom ook gebruikt als toovermiddel om de levenskracht der rijst te bevestigen; *ampána masi*, boom die op de *kadjoe oele* gelijk, maar met onbruikbaar hout, dat geurig is; de droge bladeren dienen tot vulling van hoofdkussens. Naar den boom *ampána* is genoemd de rivier *Ampána*, uitlopende in de baai van Rato; daarnaar zijn weder genoemd de *To Ampána*.

1. **ampe** (vgl. *vampe*, enz.); *meampesaka*, zich ter zijde begeven, op zijde gaan, *peampesaka*, *napolioe*, ga op zij, opdat hij voorbij ga, *maampesaka*, ter zijde schuiven, uit de richting drijven, *doeanga naampesaka ndopo ri rangi'i*, het vaartuig is door de golven op de zandbank gedreven; *teampesaka ri djoë ngkadjoe*, tegen de boomtakken aangedrukt, *teampesaka doeanga*, het vaartuig is (naar den wal) gedreven, op de kust geworpen.

2. **ampe**, P. voor *ape*, zie aldr.

ampire, n. v. e. boom.

ampoe (uit het Boeg. *ampoe*, vgl. *toempoe*, *poë*), in *ampoe lemba*, wdl. „stamhoofd”, titel v. e. hoofd te Wotoe, Tor. I, 131; *me'ampoe*, w. t. v. *bangke* (groot); *to me'ampoe*, w. t. v. *baeala* (buffel).

pr. t. *ampoe bela*, „heer(en) geest(en)”, parall. *ambolai*.

[**ampoë**, een kleine paddenstoel, die in groot aantal op den grond bijengroeit; PmB. w. t. v. *betoe'e*, ster. (MS.)

Amp., het sterrenbeeld „de Haan”, B. *tamangkapa*. (MS.)]

ampoëli, soms ook *impoeli* (Sang. *poeling*, Pamp. Ik. Bik. Bis. *poeling*, Tag. *poing*), stofje of vuiltje in het oog; *ane re'e ampoeli bare'e lo'oe*, *ndaketi toetoe mata*, *ndato'o: dii*, *dii mbalesoe*, *pena'oe tapotoedja*, als men vuil in het oog heeft, dat er niet uitgaat, neemt men het ooglid tusschen de vingers en zegt: „trek, trek de muis, kom de trap af, dan gaan we rijst stampen”.

ampoengi (uit het Boeg.), Amp. en Str. B., vergeving, *maampoengi*, vergeving schenken,

dee Poeë, *ampoengi akoe*, o Heer, vergeef mij, *mekiampoengi*, vergeving vragen.

ampoëni (Fontmb. *poëni*, Sang. *poëning*, Tomb. *apoëne*, Nap. Bent. *apoëni*, Tond. *lampoëni*), *Alsophila* sp., Cl. 171, boomvaren; het merg wordt gegeten door de varkens, het hout wordt gebränd tegen de muggen, de wortels (mooi zwart) worden in stukjes gehakt en als kraleñ gebruikt, ook als toovermiddel bij het *moparioe pae*, omdat de plant zeer taai van leven is (*mentoeuwe*).

1. ana (IN. *anak*), kind, jong (steeds in verbinding met eene bepaling), soms ook aanduiding v. e. onderdeel v. e. grooter geheel; *ana ntaoe*, andermans kind, *ana manoe*, kuiken, *ana nggodi*, kind, in 't algem. (zelfstandig gebruikt), [slaaf, slavijn], *dja wa'a ananggodi*, louter kinderen, *anakoe (ananggodikoe) morongomo*, mijn kind is al getrouwd, *ana toëama*, zoon, *ana majoënoe*, zie *joënoe*, *ana mopotoe*, of *ana ntaoe sampotoe*, lieden van dezelfde generatie (aldusgenoemd door het oudere geslacht, want elk volgend geslacht is in zijn geheel *ana* tegenover het vorige), *ana oejoeë*, eerstgeborene, *ana kasoepoe*, *a. kasoepoea*, *a. kasi-poea*, jongstgeborene, *ana ndoro*, pasgeboren kind (dat nog rood is), *ana iloe*, wees, *ana ngkoro*, eigen kind, *ana ndarata*, stiefkind, *ana ndarata ri djaja*, *ana ngkapande*, *ana ngkadoë*, onecht kind, *ana mporongo*, kind tijdens 't huwelijk geboren, *ana goëroe*, leerling, *ana ngkasangkompō*, neef, nicht (oom-, tantezeggers), *ana ntaoe sangkompō*, volle neef, nicht (cousin); *anake* (P.), syn. met *ananggodi*; *ana doë*, kip die nog niet legt, nog ongetrouwd meisje, *ana mata*, oogappel; *taoe bere'e ana matanja*, iemand die geen oog, geen kijk heeft en de menschen maar allen als zijne gelijken beschouwt, *ana basa*, *ana mpaë*, de minder dagelijkse woorden en gezegden in de taal.

kami saana, ik (wij) met mijn (ons) kind, met mijne (onze) kinderen, *taoe saana*, beide echtgenooten of een van hen met de kinderen; *masa'ana*, veel jongen hebbend (alleen v. dieren).

ana we'a, dochter, *anakoe we'a*, mijne dochter, *anawe'a*, huwbaar jong meisje, maagd, *meanawe'a*, naar de meisjes gaan, vrijsters zoeken, *to peanawe'a*, iemand die op meisjes uit is, *mampeanawe'a*, tot vrijster hebben, als vrijster gebruiken, in vrijerij verkeerren met, *ana mbalesoe*, *meanambalesoe*, *mompe-anambalesoe*, zie *walesoe*.

moana, *moananggodi*, baren, kinderen hebben (ook v. d. man gezegd), *masoso poananja*, zij krijgt hare kinderen snel achtereen; *mampoana*, voortbrengen, baren (tr.), *ana we'a napoana*, zij heeft eene dochter geëbaard, *pampoananja ananja*, *mapari naepe*, toen zij haar kind ter wereld bracht, leed zij veel, *pampoana s'a*, toen hij geboren werd, zijne geboorte, *ana ntaoe koepopoana*, andermans kind voed ik op, als ware 't mijn kind; *mampapoana*, bevorderen dat iemand baart, helpen bij het baren, bv. door de barendende vast te houden, zorgen dat het kind goed ter wereld komt en het verzorgen, *mepapoana*, hulp bieden bij het baren (intr.), genegen, bekwaam zijn tot helpen bij het baren, *sando mpepapoana*, vroedvrouw; *pinoana*, neef, nicht (oomzegger), *pamoana* (van visschen gezegd), kuit hebbende; *i Dago da noëporongo*, *taoe kaana-ana koeole*², ge moet D. trouwen, me dunkt, die zal veel kinderen krijgen; *poánaka*, baarmoeder.

mampengana-ngana, als een kind behandelen, bedreigen, bang maken, minachtend behandelen.

ndaanaki, versierd met bijwerk (franjes, kwasten en soortgelijke dingen) of kleinere onderdeelen, *anakinja*, bijwerk, versiersels, *anaki ntjopoe*, twee kleine bamboekokers, die juist op elkaar passen, gestoken in een groote blaaspijp, die van binnen niet geheel recht of glad is, *mompeanaki*, de kleine boomstammen vooraf omhakken, om ruimte te hebben voor het in groot gezelschap rooien der groote boomen.

Amp. *ana*, ook *ngana*; *ana boele*, onecht kind, *ngana we'a*, maagd; *pinoëana* = B. *pinoana*, zie boven; *pompiana*, teknonymische benaming = B. *pompeindo* (zie 1. *indo*);

*manaki boere, maoë, kadjedje*², het zout druipt, het is vochtig, het lekt aldoor; Tog. *poroana*, stiefkind, aangenomen kind.

B. w. t. v. *ana*: *ongua*, 1. *bide*, *moeli*, 1. *djene*.

tamana, zie afz.; *tanoana*, Amp. *tanoeana*, zie afz.

2. *ana*, Amp. = B. 1. *ena*; *mangana*, vlechten, *ali raana limbori*, eene mat van biezen gevlochten.

anake, zie 1. *ana*.

anaki, zie 1. *ana*.

anakoda (uit het Mal.), benaming voor de Chineesche handelaars aan de kust der Tomini-bocht, die vroeger als kustvaarders hun handel dreven.

anása, een klein vischje, dat in alle riviertjes voorkomt, *Hemiramphus* sp. (Weber, 202), wordt gevangen met een insect (*moewoe*) aan een hoofdhaar, pisangvezel of draad; de *anasa* slikt het aas in en blijft hangen; vooraf bespuwt men het aas en bezweert het met het versje:

*nasopa i nto bingkolo*¹⁾,

koeoremo ewa wo'o!

nasopa i mpamoana,

koeoremo ewa ganda!

laat een mannetjes-*anasa* het opslikken, en ik hem ophalen, zoo groot als een hoofd! laat een wijfjes-*anasa* het opslikken, en ik ze ophalen, zoo groot als een trom!

1. *anda* (vgl. *danda*, enz.), trapportaal, stoep, een stevige vloer van 1 voet of meer boven den grond, aan de ingangszijde der vroegere Toradja-sche huizen, overdekt, waarop meestal het rijstblok stond; vandaar liep de eigenlijke huistrap naar boven, vdr. de w. t. *pompatoenda edja* „standplaats der trap”; [*to wawo anda*, zie *mboela*]; *anda mbea*, het rek op de *anda*, waarop men de gestampte rijst plaatste; *anda* of *andani*, stelling, steiger dien men om den voet van een grooten boom maakt, om hem op zekere hoogte van den grond te kunnen omkappen, waar de stam wat dunner is, *ndaandani kadjoe*, de boom wordt van een steiger

[¹⁾ Eig. is *tobingkolo* (zie ald.) een ander vischje dan *anasa*.]

voorzien; *taoe anda* „voor het neerzetten van steigers (tot het vellen van boomen)”, benaming van het geschenk (een bijl, een hakmes) dat men gaf aan het hoofd van een dorp buiten den eigen stam gelegen, als men op het gebied van dat dorp een akker wilde aanleggen.

2. *anda* (Boeg. *anra*’, voorwendsel, *panganra*’ lokker; Mor. *mo’anda*, met een lokdier, *po’anda*, andere dieren vangen); *moanda*, een losloopenden, schuwen buffel opvangen met eene lokbuffelkoe (*poanda*), die men laat vóór afgaan, terwijl men er zelf achteraan sluipt, met het touw van den neusring in de hand, om ze te besturen; in de andere hand houdt men een langen riem van buffelhuid, dien men den te vangen buffel om de pooten slingert als hij de lokbuffel komt besnuffelen; *sangaja*² *tina ndapopoanda*, *mampopoandaka laki pai tina*, altoos wordt een wijfje tot lokbuffel gebruikt, om daarmee mannetjes en wijfjes te lokken, *jakoe napopoanda*, *da maanda joenoe*, mij heeft hij gebruikt als lokker, om anderen te lokken. Tor. II, 170.

1. *ande* (Nap. id., Boeg. *anre*, Mak. Mand. Rongk. *kande*); *mangande*, vreten, grazen, *pelamba baeola setoe*, *napangande*, ga op dien buffel zitten, dat hij graze, *pangande*, tijd, plaats, wijze van vreten; *ma’ande*, iets dat men anders kookt, rauw opeten, *na’ande da mata*, hij heeft het rauw opgegeten.

pr. t. *mo’ande*, *ma’ande*, *mangande*, eten; *inande*, spijs, voedsel; *pangande*, mond, snuit, bek, tand, *batoe mpangande*, tand.

lindo ri ngande boeaja (Tor. III, 683, 129), zich bevindende in den bek der krokodillen.

2. *ande*, n. v. e. heester, *Ormocarpum sennoides* (Cl. 2505).

andegoeroe (uit het Boeg. *anregeroe*), een der waardigheidsbekleeders in den vroegeren hofstaat van *Todjo* (Tor. I, 75), boodschapper van den vorst.

andi (Mak. Mor. id., Boeg. *anri*), pr. t. = B. *toea’i* (jongere broeder of zuster).

anditoe (Bad. id.), pr. t. = B. *anitoe*, tempelgoden.

ándjaki (vgl. *ndjaki*, [*mandja*]); *maandjaki*, gulzig, snoepzuchtig.

andjo-andjo (uit het Boeg. *andjong*), Str. B., boegspriet. Zie ook *andjoe*².

andjoe-andjoe (ook wel *andjo*²), versiering die aan de beide uiteinden van den nokbalk op het dak v. e. Tor. huis wordt aangebracht (vgl. *bangkoe*² [op 2. *bangkoe*]), vaak in den vorm v. e. pluim.

1. **ando** (vgl. 2. *alo*, *eo*, en Minah. *endo*, Leb. *ando*, Boan. Tont. Batj. *ondo*, Boeläng. *wondoe*, Ngadj. *andaoe*, Malag. *androe*), pr. t. = B. *eo* (zon); *mo'ando*, licht, zonnig; *ntesabongi*, *ntesa'ando*, bij nacht, bij dag; *mo-bongi*, *mo'andoamo*, het is al nacht geweest en dag geworden.

2. **ando** (vgl. *wando*); PmB. *maando*, stout, ondeugend.

andoe (vgl. 1. *anjoe*); *maandoe*, weggevoeld, weggespoeld, afgedreven door stroomend water, *koepomaandoe kamo*, ik dacht dat het weggedreven was; *nakeni mpoandoe noe oeë mowo*, een stortvloed sleepte het mee, *maandoe sala* (Tor. II, 246) of *moandoe sala*, een offer dat ieder jaar werd gebracht, om de zonden der menschen te doen wegdrijven voordat men met den landbouw begon; *meandoesaka*, zich laten meevoeren door den stroom, *maandoesaka*, doen wegdrijven, met den stroom laten medevoeren; *mampoandoeka laero*, rotan met den stroom afvoeren, stroomaf voeren (en er zelf bij blijven); *andoe* is ook w. t. v. *ili*, dus *mampoandoeka* v. *mampoilika*.

pr. t. a) *monota da mewoeëri*, wij zullen ons wegblazen (heengaan),

b) *ngoeloeta da meandoeri*, wij zullen ons doen wegstroomen (weggaan).

andoeda (Mak. *anroeda*, Mal. *nodja*), *Peristrophe tinctoria*, Cl. 2648, een plant die in Lamoesa veel voorkomt; de stuk gestooten bladeren kookt men met riet, om dit eene roode kleur te geven en het daarna in matten te vlechten (Tor. II, 329), *nda-andoedaka didiri*, het d.-blad wordt met a. rood gekleurd.

mogira andoeda, wdl. „a.-bladeren be-

handelen”, een koppensnellers-term voor: een gesnelden kop verdeelen; de bloedige kop wordt met roode verf gevende a.-bladeren aangeduid.

andoeë, hetz. als *ndoeë-ndoeë* (soort spinazie); wrsch. verk. v. *kandoeë*².

andolia (Loin. *ondolian*, Mor. *oendolia*), *Cannaga odorata*, Cl. 601, een boom welks bast veel wordt gebruikt om er huiswanden of beschotten van te maken; de bast afzonderlijk wordt dan *koeli* genoemd; *maandoliamo pae*, de rijst wordt geel, gaat rijpen (*andolia*-vruchten zijn geel).

andoro (vgl. Tawail. *dondo* „makker, gezel”), w. t. v. *pindongo*, och arm, helaas, stakkerd.

1. **ane** (Mak. *anne*, deze, dit), voegw., als, indien, in geval dat, *ane koentjani*, *da koeto'o*, als ik het wist, zou ik het zeggen, *ane bare'e noe'wai*, *da koetima*, als je 't niet geeft, neem ik het; ook in den zin van: als het aankomt op, als er sprake is van, *ane kadojonja*, *madojo*, als er sprake is van zijn ijver, hij is ijverig, *ane kalo'enja*, *be ntani lo'e*, wat zijne bekwaamheid aangaat, hij is niet zoo heel bekwaam; *siko dja ka'ane-ane*, ge spreekt maar steeds met „als”, ge stelt heel wat voorwaarden, *maoe be noe'ane*², ge moet het niet zoo voorwaardelijk uitdrukken.

2. **ane** (Mal. *anai*², Tag. *anai*, Bent. *oane*, Sang. *oane*, Mong. *anoj*, Boeg. *ane*²), termiet, witte mier; *keane*, aangetast door witte mieren.

anga [Mor. id.], een ruige, knoestige boom, welks bladeren bij aanraking zwelling veroorzaken; is men gestoken, dan neemt men een stuk hout, drukt dit tegen de gestoken plek en zegt: *siko jakoe*, *jakoe i Anga*, gij zijt ik, ik ben de *anga*; de zwelling gaat dan op het stuk hout over. Wil men een *anga* omhakken, dan zegt men dezelfde woorden, hakt dan den boom om en zegt weer: *jakoe jakoe*, *siko i Anga*, ik ben ik, gij zijt de *anga*; verzuimt men dit, dan krijgt men eene huidziekte, die alleen geneest, wanneer men weer naar een *anga*-boom gaat en zich daar met water laat overgieten (zie *boeboe*).

angasi, Todj., n. v. e. boom.

1. **angga**, (Tag. *akap*, Mal. enz. *tangkap*, en vgl. Vreede, Oorspr. en Fig. Bet. der Jav. woorden, blz. 12, wortel *kap*, *kép* „grijpen, pakken”), spook, geestverschijning, persoonlijkheid van een gestorvene; de *angga*'s bewonen het woud, de holen, de groote boomen, enz.; Tor. II, 109—111; w. t. v. *angga* zijn: *kaboeoe* (boeman), *walilajo* (zwervende geest); *ane mareka woeja*, *bare'e re'e angga*, als de maan schijnt, zijn er geen spoken, *angga ntoewa noenoe*, geest die op waringin-boomen woont, *angga mbajaoe*, geest die in een grot woont, *angga roemombi*, een geest die uit zijne woonplaats verdreven is en nu, met zijne have op den rug, een ander verblijf zoekt, *angga poi*, geest v. iemd. wien de kop is gesneld (vgl. *bolinde*) en die telkens *poi!* roept, omdat hij pijn heeft aan den hals, *angga ewo*, *angga mpada*, *angga bose*, *angga ntomba*, spoken van het gras, v. de vlakke, groote spoken, spoken van de poelen, w. t. v. *baeala* (buffel), omdat spoken zwart worden gedacht, *angga ntaoe mate*, geest van een gestorvene; *angga mpoese oemoni ri djoë ata*, *ane marimbo ngojoe*, *ndadonge karengge² ri pantana towoeni*, de geest van de placenta maakt geluid onder den rand van het dak; als het hard waait, hoort men hem leven maken op de plaats waar de placenta begraven ligt; *angga apoe*, de luchttrillingen die te zien zijn boven het vuur, of boven den grond die door zon of vuur is verhit, *toendjoemo tinowomoe*, *laoemo angga apoe*, steek het hout dat ge gehakt hebt in brand, de vuurgeesten zijn er reeds (de luchttrillingen bewijzen dat de geesten op het vuur wachten). Dingen die aan niemand toebehooren, heeten eigendom der *angga*, zie bv. op *baroe*.

kaangga-angga, fladderend, flapperend, zooals te ruime kleeren, *kaangga² nodjo bangke*, *be sivia² pai kasinodjonja*, die groote mug fladdert als een spook, ze is niet gelijk aan hare medemuggen, *taoe anoe bangke*, *ma'ai ngkakaangga²*, een groot mensch doet zich erg spookachtig voor.

maanggapi, grijpen met de klauwen of met gekromde vingers, *walesoe naanggapi nggaroe*, de kat grijpt de muis; *mombeangga tinampa*, *mombekai*, de armringen grijpen in elkaar, haken in elkaar; *mo-(me-)saloe-angga*, voorover vallen op iets dat zich boven den grond verheft en daarbij de armen uitslaan, alsof men het wilde omvatten, *melindja mosaloe-saloeangga*, *maroempa toe'a*, *membangoe*, *molontjo wo'oe*, *madoengka moeni*, loopen en dan telkens met uitgestrekte armen op iets neerkomen, op een boomtrunk vallen, opstaan, 't weer op een draf zetten, opnieuw vallen, *mantjaloeanggapi toe'a*, een boomtrunk omklemmen met de armen, als men er op valt.

Amp. *ta na'angga*, hij heeft het niet gevat, niet te pakken gekregen, niet kunnen verrichten.

2. **angga** (door het Par. uit het Boeg. *angkè*), Str. B., prijs, waarde, *memponemo angga bengga*, de prijs der buffels is gestegen, *ane ndaangga ri ringgi*, *togompeka angganja*, als de prijs wordt bepaald in rijksdaalders, dan komt hij op drie.

angga-angga, n. v. e. gewas dat in poelen groeit.

anggapi, zie 1. *angga*.

anggarési (uit het Boeg.), Engelsch, *To Anggarési*, de Engelschen.

anggóro (uit het Boeg. *anggoro'*), wijn.

angka (Mal. *angkat*, enz., vgl. *oko*, *soeongko*); *moangka*, zich opheffen, zich verheffen, zooals iets dat plat ligt en bv. door de zonnwarme krom trekt, *landanga moangka*, *merongke kare'enja*, *baora mongoli kare'enja*, een droograk voor rijst verheft zich en is groot van omvang, een rak voor maïs is geringer van omvang, *tampe*, *da tamoa-ngkamo ndeki jangi? edja bere'e se'i*, zoo, zouden we ons dan opheffen naar den hemel? er is geen trap; *meangkadaka*, zich verheffen, oprijzen, *kakawoe ane ndapoai meangkadaka*, als kapok in de zon wordt gelegd, zet zij uit, *imboe*, *ndipera'oepaka*, *ne'e meangkadaka!* watergeesten, legt u plat neder, verheft u niet! *maangkataka*, opheffen, in de hoogte tillen; *teangka*, over-

eind komen te staan, *kapali mondodo ane momota, pae da teangka*, het is verboden boombast te kloppen als men oogst, dan gaat de rijst overeind staan (dan wordt zij loos), *teangkadaku, teangkataka*, rijzen, zich komen te verheffen, de hoogte ingaan, *pae bita teangkataka ane ndaome*, looze rijstkorrels drijven boven, als ze in het water worden gelegd.

mongangka, mangangka, stelen, *mampangan-gka*, stelen (tr.), *anoe joenoe napangan-gka*, hij steelt dingen van anderen, *to pangangka, to pongangka*, dief.

mepoeangka, te berge rijzen (van de haren), *mepoeangka laoembe*, de sirih-vrucht groeit naar boven; *momboemboeangka* (grw. *woe-angka*), opkrullend en niet dicht ineen-groeiend, omhoog kroezend, v. haar dat niet door een hoofddoek is bijeen gehouden, opkroest en weer neerhangt; *momboemboe-angka woejoea, tesimboregaa, eua taoe na-loeloe oeani*, de haren rijzen te berge, ze gaan uiteen staan, zooals bij iemand die door bijen wordt vervolgd.

pr. t. *meangka*, opstaan, zich verheffen.

kila, angka mono mami, bliksem, hef ons omhoog!

angkaio (vgl. *kangka*), Amp. Tog., zeer groote krab (Birgus latro, Mol. Mal. *kétam kénari*), die veel voorkomt op het onbewoonde eiland Boeka² (Togian-eilanden).

angkaloea (vgl. *kangka*; Bob. *kangkalawo*, Loin. Tog. *loa*), Todjo, spin.

angke; *maangkenaka*, ter zijde leggen en ophoopen, aan kant doen en opstapelen, v. voorwerpen die niet meer gebruikt worden, *wa'a ntowoegi ndaangkenaka ri lobo ri pon-tjojo*, op het tempelfeest worden de suikerpalmtakken op een hoop aan kant gelegd.

toeangke, hoog en daardoor topzwaar of te veel aan den wind blootgesteld, v. huizen of boomen, ook wel v. menschen die zonder hoog op de beenen staan.

angkele (Mong. *angkele'*, *bangkele'*), zie *bangkele*.

1. **angkie** (vgl. *wangkoe, wengkoe, wantoe* en Bad. *angkie*, mank), voorover gebogen, bv. v. iem. die belast is of om and. redenen

voorover loopt; *ma'angkoemaka*, (als in voor-overgebogen houding) alles voor zich zelf nemen, naar zich toe halen, *be woengka joenoe, siko dja ma'angkoemaka*, anderen krijgen geen deel, gij slechts neemt alles voor u zelf; *mombe'angkie*, van elkaar weg-nemen, elkaar afgrissen.

Amp. *ra'angkie*, weggenomen (gestorven).

2. **angkie**, PmB. = B. *jakoe* (ik), *angkie, sinja, mbele poeri*, ik kom achteraan.

angkona (vgl. *ngkona*, Tijdschr. B. G. 45, 448; wrsch. staat *angkona* voor *sangkona* „naamgenoot", nl. v. *oera*), garnaal, P. als w. t. v. *oera*; een andere w. t. is *boengka malodjo* (langwerpige krab); Tor. I, 414; *angkona rapoapoe, be maja raroro*, garnalen worden gekookt, ze mogen niet geroost worden.

anisi (door het Boeg. uit Ned. anijs), sterke drank.

anitoë (Austron.), benaming voor de geesten die in den dorpsstempel (*lobo*) of in de smidse wonen; een kleine slang die vaak in den tempel huist, spec. in de *towoegi*, is de verpersoonlijking v. e. *anitoë*; *ne'e ndapepate oele alo ri lobo, nakeni anitoë*, dood geen klapperslang in den tempel, ze is de draagster v. e. tempelgod, *taoe naperata anitoë*, iemand die bezielde wordt door een der tempelgoden; een w. t. v. *anitoë* is: *Poeë ri woemboe* „de Heer onder het bovendak"; de *anitoë's* zijn gesneuvelde krijgshelden en beschermers van het dorp; ook de geest van den dorpsstichter wordt tot de *anitoë's* gerekend (Tor. I, 228, 229, 285, 293, 388, 424, III, 623); *banoea setoe masaemo, mo'anitoemo*, dat huis is al oud, er zijn al *anitoë's* in (hier heeft *anitoë* de algem. bet. van geest).

1. **anjoe** (Mal. *hanjoet*, vgl. *andoe*), aardstorting, afgestorte grond of steenen; *maanjoë*, afgestort, *ane re'e podjamaa maanjoë*, *da re'emo anoe nakita*², als een stuk akkergrond naar beneden stort, dan is er iets dat het gezien heeft (dan hebben de voorouders, eigenaars v. d. grond, gezien dat er bloed-schande is gepleegd); Tor. I, 187.

moanjoe sangkani taoe ma'i, als eene aard-

storting komen de menschen allen te gelijk hier.

2. **anjoe**, PmB., n. v. e. boom m. e. schijnstam. **anoë** (Austron.), verk. vorm *noe, aoe, oe*, onbep. voorn.w. ter aanduiding van hetgeen men niet kan of wil noemen, *i Anoe*, Dinges, *noe anoë koeperapi*, *noe laoembe*, ik vraag dinges, sirih, *noe anoë koe-kama'ika*, *baeola da koepobaloe*, omme dinges kom ik hier, om een buffel dien ik wil verkoopen, *podì nakeni maria ngaja: noe katimba*, *noe takoele*, *noe djongi*, *noe taripa*, *noe lemo*, vele soorten zuur bracht hij mee: amomum, blimbing, djongi, mangga, citroen; verder: betrekkelijk voorn.w. en lidw. der woorden die in den genitief staan (dan meestal tot enkele prenasaleering geworden), zie de Sprkk.; *anoë majoa menangi*, *anoë masala panangi*, die gelijk heeft wint het, die ongelijk heeft verliest het, *komponja anoë madjoe'a*, het is zijn buik die pijn doet, *manoe noendjaa aoe noepokono*, *aoe laki bara aoe tina?* wat voor hoenders wilt ge, hanen of kippen? *anoekoe*, het mijne, *anoemoe da noepakoroka*, zorg gij voor het uwe, *anoekoe kajoekoe mowoeamo*, mijne kokospalmen dragen al vrucht, *ri anoë*, gebruikt bij tijdsbepalingen, om den geheelen duur v. h. tijdvak aan te duiden, *ri anoë samboeja*, in ééne maand tijds, *ri anoë roeanta'oe*, in twee jaar tijds.

moanoë, dinges doen, weet-ik-wat doen, *gapasi naoli da napoanoeka karabanja*, *da napowoeakika*, ze heeft garen gekocht om haar jakje mee te bedoen; mee te versieren, *ntongo taoe moraego*, *mesamboenimo taoe radoea setoe*, *da moanoë*, terwijl de menschen aan het reizigen waren, verborgen die twee zich om je-weet-wel te doen; *doeanga napoanoë²ka ndopo*, het vaartuig werd geslingerd door de golven; *mombe'anoë*, bet. meestal: met elkaar twisten, *noendjaa ndipombe'anoë?* waarover twist gij met elkaar?

me'anoenaka, zich opmaken, in beweging komen voor iets, zich met eene zaak gaan bemoeien, *me'anoenaka kabosenja*, *naperapi gompate*, het hoofd ging zich met de zaak

bemoeien en eischte de boete voor doodslag.

ma'anoë², mooi, aangenaam om te zien, eene omschrijvende uitdrukking, om het gevaar dat aan prijzen verbonden is, te ontgaan.

anona (Tontmb. *kanonang*, *Cordia Myxa*, met slijmerige vruchten), slijm op de huid van visschen, *ke'anona pela masapi*, de huid van den paling is slijmerig; w. t. *lembéri*.

anowa, een hooge boom, die op de *mampaja* gelijkt. m. zwarte, eetbare vruchten.

anta, pr. t. v. *onto*; *me'anta* = B. *me'onto* (ophouden), *pe'anta*, bergplaats, *mantjiboe saloe me'anta*, stilstaand water opdrinken; *antani jakoe*, wacht op mij, *Ndo i Antani Inowe*, Moeder van „Die den adem doet blijven”; *ne ka'anta²*, houd niet op; ook in gewone taal: *melindja ka'anta²*, loopen met telkens ophouden, aarzelend, omzichtig loopen, zooals een blinde; *sa'anta pelindjanja*, ineens hield hij op met loopen.

antélengi, *Planchonia timorensis*, Cl. 2771, een boom met zeer hard en zwaar hout.

anti (vgl. *banti* en Nap. *anti*, Bim. *nenti*), pr. t. = B. *keni*, brengen, meenemen; *inanti*, *po'inanti*, het medegenomene, medegebrachte, de toovermiddelen die men van de Hemellingen heeft gekregen; *epa ndoë na'inanti*, (palmwijn) die pas gekruid is (met bitterhout).

a) *loeja siloei longgoeli*, pinang te zamen met tooverkruid,

b) *sirondamo po'inanti*, te zamen met toovermedicijn.

a) *naantiamo loegowi*, zij brengen eieren mede,

b) *naanti mooe rampoeti*, zij brengen witte kippen mede.

taantikamo laloendoe, we brengen het mee voor het kleinkind.

po'inanganti, drager; *Manganti Songka* „Die Bevelen Overbrengt” (mänsnaam).

meantimo ri diwi'a, het hecht zich, kleeft op onze lippen.

antila (Nap. *tila*, Loin. *kantila*, vgl. Tontmb. *kontil*, springen), vloo, vooral de soort die in het rijstak huist.

Amp. *antila noe apoe*, vuurvonk.

antimoele, een variëteit v. d. *langgoë* (marter), met korten staart; wordt niet gegeten, omdat het dier onaangenaam riekt.

1. **antja** (vgl. *wentja*, *woeantja*), rijststroo, rijsthalm waarvan de korrels zijn uitgetrapt of uitgestampt, draderige vezels van vruchten, zooals de mangga, *kaloe antja*, rijststroo, *kaloe antja mpae ndapontjaeweka banoea*, rijststroo-halmen om er het huis mee aan te vegen; *moantja*, vezelig, draderig zijn, *paekoe moantjamo*, *sanganja natoengkoesi manoe*, mijne rijst zit vol stroo, de korrels zijn door de kippen opgepikt, *moantja taripa*, de mangga-vrucht is draderig, *moantja² dodo mpae*, de halmen der rijst liggen uiteen (zijn niet goed bijeengebonden), *woejoea moantja²*, *be ndapoele*, het haar is ruig, het is niet opgemaakt, *njoo dja moantja²*, *be ndapakoroka*, de rommel ligt slordig door elkaar, is niet opgeruimd, *nda-sasa moantja²*, tot moes gehakt.

2. **antja**, P., of *antjami* (vgl. 2. *ontjo*, Jav. *asém*, Mal. *asam*, Tag. *asim*, Tontmb. *žsém*), benaming van mindere mangga-soorten; waar *taripa* verboden is, heeten ook de betere soorten *antja(mi)*; het sap der vruchten dient tot het aanbrenge van schoonheidslitteekens; Tor. II, 80.

moroantja, een boom welks bladeren op die v. d. *antja* gelijken.

antjami, zie 2. *antja*.

antje, Lal. = B. *komboeno* (woka-palm).

[**antje'e**, **antje'i**, zie *se'e*, *se'i*.]

antjeke (uit *ae ntjeke*), PmB. = B. *bare'e koepodjo*, „'k wil niet”.

antji; Amp. *miantji*, glimmend, blinkend, *miantji ewa woewoe mpángkodi*, blinkend als de dakrug eener rijstschuur.

antjindodo (staat wrsch. voor *kasindodo*, vgl. *rodo* en *lindodo*, en bet. dan „medewezen, tweede ik”; [vgl. ook *sirodo*, *sindodo*]), L., *antjoendodo*, *oendodo* (P., PmB.), syn. met *nganga ntjoele*, de plaats waar het hart klopt, *madjoe'a antjindodokoe*, ik heb pijn in de hartstreek.

antjo; *moantjo²* (Meerstr.), door gras en struiken dringen, in de wildernis loopen;

noendjaa noeantjoki, wat zoekt ge in de wildernis?

antjoendodo, zie *antjindodo*.

antjoera (Par. dial. v. Lantiboe *kandjoera*, Baria *soera*, Nap. *hoeda*, Leb. *hoera*, Lind. Saoes. *soenda*, Loin. *soehang*, Bob. *soerang*, id. m. 1. *toenda*, vgl. ook 2. *toeda*), pr. t. = B. *toenda* (zitten), *rodo* (rustig zijn), parall. *ajoenggi*; *sampogoawe antjoera*, die naast mij zit; *mo'antjoeramo randakoe*, mijn hart is gerust; *ndjai moengkoe nda'antjoera*, op den berg zijn ze gezeten.

antóli, een boom waarvan de bast wordt gebruikt; op de bloemen komen de bijen af.

1. **aoe** (Jav. *ajoe*); *ma'aoe*, fraai, opgeschikt, versierd (vgl. *ma'anoe²* op *anoe*; het zou dus ook met 2. *aoe* id. kunnen zijn); *me'aoe*, zich mooi maken, zich opschikken; *momppe'aoe*, allerlei versierselen aandoen, zich met opschik beladen, *pomppe'aoe*, opschik, *nape'aoe sanggonanja*, zij heeft hare fluit versierd, *nape'aoe -aoe napowia*, hij doet netjes wat hij doet; *bappe'aoe*, ijdelruit, liefhebber v. opschik, *ma'ai kabampe'aoenja*, ze is een erge ijdelruit.

2. **aoe**, verk. v. *anoe*, zie aldr.

a'oe, pr. t. = B. *jakoe* (ik).

aoende'e (uit *ba-nde'e*), Lal. = B. *bare'e* (neen).

aoono, zie *ono*.

aopo, zie 3. *opo*.

1. **apa** (Bad. *papa'*, Tontmb. *pa'par*, Mor. *apari*), zijde, zijvlak, plat vlak, in horizontalen, schuinen of loodrechten stand, *apa boejoe*, zijde (helling, glooiing) v. e. berg, *apa mbose*, de vlakke zijde der roeispaan, *peuawomo ri apanja*, maak den grond schoon op het vlak waarop (de boom) staat, *ri apanja sape²*, aan alle zijden, *matoera saapa mboto*, een heele berghelling is naar beneden gestort; *moapa*, de zijde van iets houden, zich ter zijde bevinden, naast elkaar staan, loopen op hetzelfde vlak, *tatogo taoe melindja moapa*, drie menschen loopen naast elkaar, *moapa we'a moraego ri tongo ntoeama*, bij den reizang loopen de meisjes naast elkaar in 't midden der mannen; *njara napoapasi ntaoe*, de menschen loopen naast

elkaar om het paard (op te vangen), *nda-poapasi mangantjempo saki*, met zijn velen betalen zij de schuld, *moasoe taoe, sa'e sambote se'i, sa'e sambote ndjae pai napa-apari*, de menschen jagen, ééne partij aan dezen oever, een ander deel aan gene zijde, zóó dat zij op ééne rij blijven; *meapa djaja*, de weg blijft op de berghelling loopen (gaat niet over de kruin of den kam van den berg), *meapa ri reme, be naloeloe woemboenja*, (de weg) houdt de zon op zijde, volgt niet de zonnebaan (loopt dus van N. naar Z.).

kaapa-apa taoe ndjo'oe mopakoni ri posoesa, de een naast den ander gaan de menschen eten rondbrengen op het feest.

2. **apa** [Mor. id.], loos, zonder inhoud, van rijstkorrels, *bare'e mosanga pae mami, maria apanja*, onze rijst heeft geen inhoud, er zijn veel looze korrels.
3. **apa** (Austron.), een woordje dat, soms in den vorm *a* (zie 3. *a*), min of meer enclitisch achter een ander woord wordt gevoegd, om de beteekenis daarvan algemeener te maken, vaak te vertalen met: of zoo, en zoo meer, of iets dergelijks, *roeogoe apa*, twee stuks of zoo, *maoe dja tesandeme apa da kasabo*, al is het maar voor één dag of zoo, dat we het leenen, *maoe dja tontji apa da koepolangkai, da mewontjoe, pai ne'e taoe setoe*, al zou het dan een vogel zijn of zoo iets waarmee ik trouw, in de hoop dat hij zich als mensch onthult, maar niet met dien man! *se'i goa raperapika gambe samboekoe apa*, hier is maïs, waarvoor een stukje gambir of zoo wordt gevraagd, *wawoe maoe dja ewantje'e apa*, een varken, al is het maar ongeveer van deze grootte, *josamo apa rapekondoroka*, het is wel zoowat te zien, als men er naar tuurt, *ane djelamo iwengi, madago apa, se'i² poeramo wajawo*, als (ge) gisteren waart gekomen, zou het nog wel goed zijn geweest, maar nu is het vleesch op, *maoe bepa re'e poera², pai re'emo apa*, al is alles er nog niet, maar er is althans iets, *ane merata apa nuini rajamoe*, als je straks soms zin mocht krijgen, *maoe dja siko apa*, al komt gij dan maar alleen.

ka'apa² pompaoenja, hij hakkelt, stamelt, zoóals iemd. die begint te spreken en niet op dreef kan komen.

4. **apa** (id. met 3. *apa*), in de uitdrukking *apa te'i* „wat is dit?“ gebruikelijk bij een spelletje, dat men speelt om elkaar uit den slaap te houden bij het bewaken van een lijk: eenige voorwerpen worden in eene rij neergelegd, één van 't gezelschap prent zich de volgorde goed in het hoofd en gaat met den rug er heen zitten; een ander wijst ze aan, in hunne volgorde, heen en terug, telkens vragende: *apa te'i?* de eerste geeft antwoord; als hij zich vergist, is hij af; *mo'apate'i*, dit spel spelen; Tor. II, 92. (*Apa te'i* is kunsttaal, voor *noendjaa se'i*.)
5. **apa** (id. met 3. en 4. *apa*), pr. t. 1) = B. *noendjaa* (wat?), soms parall. m. *oendja, indja, noendjaue*; *bara nto apa*, wat voor menschen wel? 2) = B. *ewa* (gelijk, als), *apa rore* = B. *ewa soi* (als tooverkruid); 3) = B. *maka* (immers, want, namelijk), vgl. 6. *apa*.
6. **apa**, Str. B. (uit het Par.), het redengev. voegw. „want“ (Boeg. id.), ook in L. wel gehoord; *bare'e koeoli, apa bere'e doikoe*, ik koop het niet, want ik heb geen geld. [Ook *apangi*].

apangi (uit het Boeg. *apang*), Str. B., knoopnaald.

ape (P. *ampe*, vgl. 1. *api, japi*, 1. *lapi*, [*lampi*], *rapi*, 2. *tapi*; Lamp. *apaj*), lap vel v. e. hert, buideldier, aap of gemsbuffel, soms ook een matje, al of niet met gekleurd katoen of garen bestikt, dat men op de billen hangt, met het haar naar binnen, om zacht en droog te zitten, op den vloer of den grond (Tor. II, 222). De *ape* is soms aan den onderrand versierd met kralen, duiten, kippeveeren of belletjes. Afb. Grub. Streifz. pl. 65, 68.

moape (*moampe*), een billap of billenschort dragen, *poapenja pai koepanto'o To Pebato ewa To Napoe*, om hun dragen van bil-schorten vind ik de Pebatoërs als de Napoeërs; *maapesi*, van een beschuttende laag voorzien, *ndaapesi rombe, masiamo*, de rijst-

zak wordt (van binnen met een paar bladeren) belegd, hij is gescheurd; *mampoape*², iemand vlak achter zich hebben, zoodat deze den achtervolgde bijna op zijde komt, *koepoape*² *sangkani baola ma'ilawoe jakoe*, den buffel die mij achterna zat had ik vlak op de hielen, *napoape*² *noe lagiwa asoe memama ri bengonja*, het hert had een hond op zijne hielen, die het in de billen beet; *moape*² *pai njara*, [vlak] naast het paard loopen (MS.).

1. **api** (vgl. *ape*, enz.); *ma'api*, *manga'api*, voeren, van een binnenlaag voorzien, *karaba nda'api*, gevoerd baadje, *gandisi da nda'apika lemba*, katoen om er een baadje mee te voeren; *oemapi*, kluiten of klonters vormen, zooals eten dat niet goed wordt geroerd, *taoe moapoe mantarente rajopo ri koera nakane'e oemapi*, de kookster schudt de groente in den pot, opdat ze geen klonten vorme.

Amp. *mo'api* = B. *morapi*, tweeling, *ta malawi mo'api*, *toewoe poeria*, tweelingen zijn geen ongunstig verschijnsel, ze worden beiden in het leven gelaten.

2. **api**, n. v. e. boom.

apio, *Saccharum edule*, Cl. 3010, de suikerrietsoort waarvan de nog niet ontloken bloemen als groente worden gegeten; wordt aangeplant; *apio baee* (L.), vischkuit (vgl. *biodi*, *bojona* en Boeg. *těloe balane*).

apioe (uit het Boeg. *apioeng*), opium.

apo; *oemapo*, *apoa*, verbodsdag, dag waarop het verboden is den akker te bewerken; overtreding wordt gestraft door schade aan den aanplant, Tor. II, 265; de 8 verbodsdagen die in elke maand voorkwamen waren niet alle even streng voor iedereen; *eo se'i oemapo (apoa)mami*, *be madago ndapodjamaaka*, vandaag is het een verbodsdag voor ons, het is niet goed dien voor akkerwerk te gebruiken, *marimbo ngojoe mawarosaka oemapo*, de wind is sterk en waait den verbodsdag weg (verontschuldiging voor het niet houden v. e. verbodsdag), *tekoenggolimo eo*, *mawaro apoa*, *bemo mainti*, het is reeds namiddag, de verbodsdag is weggewaaid, hij is niet streng meer.

ma'apoka, *mampoapoka*, *mampo'oemapoka*,

een dag als verbodsdag houden, door geen landbouw te beoefenen, *merontjo bare'e na'apoka (napo'oemapoka) nTo Pebato*, de Pebatoërs beschouwen den 21sten dag der maand niet als verbodsdag; *mampasiapoka ombo ntaoe mate pai woeja madja'a*, den rouw over een doode laten samenvallen met een ongunstigen dag der maand.

1. **apoa**, zie *apo*.

2. **apoa**, zwarte schimmel, *ke'apoa kajokoe*, *toewoemo apoa*, de kokosnoot is beschimmeld; er zit schimmel op. Vgl. *woejoe mpoa*, op 1. *woejoe*.

apodjoe (Par. *pojoe*, Ponos. Mong. *opojoe*, Mal. *hampědoe*, Minah. t. *apěroe*, Tag. Bis. *apdoe*), gal, galblaas, een voorwerp van beschouwing bij wicheldieren, Tor. I, 230; *me'apodjoe*, de galblaas beschouwen; *lago be mo'apodjoe ri atinja*, *podo ri witinja kake'apodjoenja*, herten hebben geen galblaas in hunne ingewanden, ze hebben alleen galblaasjes in hunne achterpooten.

apoe (IN. *apoej*, *apoe*, *api*), vuur, w. t. *ka'o*, *tamaroepoe*, [*toroepoe*]; *toewoemo apoe*, het vuur brandt, *matemo apoe*, het vuur is uit; *taoewi apoe*, *pakiki apoe*, *tela apoe*, steek vuur aan; *apoe tana*, uitgebrande bruinkool, die tot lichtroode aarde wordt; herten en buffels komen er aan likken; voornl. in Pada.

moapoe, koken, spijs bereiden; *poapoe*, tijd, plaats, wijze van koken, kooksel; *pinoapoe*, kooksel, *to poapoe*, koker, kookster, die geregeld kookt, *pomoapoe*, die in het gezin de taak van koken heeft, *ana majoenoe pomoapoe mami*, slavinnen zijn onze kooksters; *mampoapoeka*, koken voor, koken in, *ane re'e koera ndapoapoeka*, *da koepoapoeka linggona*, als er een pot is om in te koken, dan zal ik voor den gast koken; *mampoapoesaka*, opkoken, opwarmen, *oeë ndapoapoesaka*, *da nakaramoe moeni*, het water wordt opgewarmd, opdat het opnieuw warm worde.

meapoe, vuur vragen, een stuk brandend hout vragen; *mengapoe*, met nieuw vuur beginnen te koken; wanneer er in een dorp brand is geweest, kookt men des nachts en

bluscht alle vuur, door in optocht uit ieder huis een stuk vuur naar het water te brengen; een dag lang blijft men zonder vuur, en kookt dan pas des avonds weer met nieuw vuur. Tor. II, 159.

papoe, rapoe, zie afz.

apole; *mo'apole*, poffen of piepen in een blad, tusschen de kolen, of in de heete asch, bv. eieren, paddenstoelen of sago; *ma(nga)'apole*, iets op die wijze poffen of piepen.

apotoetoe, Amp. = B. *torokiki* (brandmerk).

1. **ara** (Niass. *arō*, onder, Pal. *ri ara*, binnen, Boengk. *le kara ntoto*, onder 't huis, Mor. *kara*, tusschenruimte, *olo ngkara* = B. *ara ngkala*, vgl. ook B. 1. *kara*), benedendeel van iets, *aranja*, het benedendeel, *ri ara*, beneden, onder, *ri aranja*, er onder, er beneden, *apoe ri ara ngkoera*, vuur onder den pot, *ara ntoto*, de ruimte onder den huisvloer, tusschen de huispalen, *ara ngkawe*. de 23ste, 24ste en 25ste dag der maand (de maan blijft dan beneden het standpunt *kawe*, van den 22sten dag), *ara ntana*, onder den grond, w. t. v. *icali* (vijand), omdat men den vijand dood (onder den grond) wenscht, *kami bemo mompaoe²*, *ewa taoe mate ri ara ntana*, wij spreken niet meer (met elkaar), zooals dooden onder den grond, *kami moara ntana pai taoe setoe*, wij voeren oorlog met die lieden, *boo lamoā*, *mawoeti ara ntana*, *ndipolioe waindate sakodi*, o goden, de vijanden hebben ongelijk, gaat een weinig hoogerop voorbij (dit zegt men als de kogels van den vijand te dichtbij komen).

saara ntoto, de geheele ruimte onder het huis, *sajara jangi* of (bijwoordelijk gebruikt) *ntjajara jangi* (voor *sa-i-ara*, *sariara*), al wat onder den hemel is.

naara² samboeja, het was nog beneden een maand, het duurde ongeveer een maand, *naara²mo togo mboeja pelindjanja*, zijne reis duurde ongeveer drie maanden.

mamporiara, iets beneden zich hebben of laten, *boejeoe Lebanoe mamporiara boejeoe Landjo*, de berg Leb. laat den berg I. beneden zich (is hooger dan), *Kandjooe² naporriara Watoe Awoe*, K. ligt bovenstrooms

van W. A.; *mepariara*, de hand leggen onder die van iemand die het *mopagere* (verwijderen van in het lichaam getooverde voorwerpen) verricht, om zoo de kunst te leeren, *ri sema pepariaramoe?* van wie hebt ge de kunst van toovervoorwerpen uithalen geleerd? *mepariara ngkalionja*, zich onderwerpen; *teriara*, er onder geraakt, het onderspit delvend, *anoe teriara paoenja*, *ntje'e najoeja mpaee*, die in een redetwist er onder raakt, die wordt door de woorden (van zijn tegenstander) gehavend; *mekipariara ri to'popagere*, in de leer gaan bij eene uithaalster van naar binnen getooverde voorwerpen; *mampariara*, beneden zich stellen, *taoe anoe napariara ri lantinja*, degenen die hij als zijne minderen in rang beschouwt.

araki, de houwen welke men in een boomstam geeft aan de zijde op welke hij moet vallen, *tondo ri arakinja da kate-doengkanja*, aan den kant der benedenhakken zal hij omvallen, *makindamo araki*, *nepa da ndawawoki*, *nakaware*, de benedenhakken zijn al diep, men moet hem eerst nog bovenhakken geven, opdat hij doorgehakt worde; *maaraki*, een boom aan de val-zijde (benedenzijde) bekappen, *arakimo iretoe*, *jakoe dawawoki*, behouw hem aan de benedenzijde, ik zal hem aan de bovenzijde bekappen, *ne'e noearaki ndjoi ewo gantjikoe*, *ri ewo da kandjo'oe ngkatepidjinja*, raak mijn tol niet aan de benedenzijde naar het gras toe, in het gras zal hij dan weggeslingerd worden.

2. **ara** (vgl. *soeara* en Mor. *aro*, voorzijde, Mal. *hadap*, Jav. *arép*, Kar. *adap*, Gaj. *arap*); *maara*, *maara-ara*, staan bij, zich plaatsen bij, toekijken op, toezicht houden op, passen op, zorgen voor, *maara-ara djamaa*, zorgen voor den akker, *ananggodi be naara² mpanjanja*, een kind dat niet door zijn vader wordt verzorgd, *siko tetala moëna*, *jakoe ma'i maara²*, gij hebt het druk met vlechten, ik kom er bij kijken, *banja taoe mangkoni da noeara²*, ge behoeft er niet bij te zijn als anderen eten, *petokanja paaranja taoe*, het

priesteresseloon voor haar verzorgen der zieken; *mampapaara*, doen zorgen voor, gelasten te zorgen voor; *moara*, het gezicht wenden, de voorzijde richten naar, *moara waima'i*, met het gezicht hierheen, *watoe moara*, eene rots die haar steilen kant vertoont, *poara ri ma'i*, keer u hierheen; *ndapapoara taoe*, *ne'e ndatalikoesi*, neem de menschen aan uwe voorzijde, keer hun niet den rug toe, *papoara ri pebetenja*, wend de voorzijde naar 't Oosten; *mopaara*, het voorzetten of aanbieden van hun loon aan de priestersessen en degenen die op andere wijze hebben geholpen bij een feest, welk *mopaara* eene plechtigheid op zich zelf is; *bingka mpopaara*, het mandje waarin het priestersesseloon wordt aangeboden.

meara, *meara*², gereed zijn, voorhanden zijn om gebruikt te worden als 't noodig is; *mampeara*, ergens bij zitten of bij blijven met eene bedoeling ten opzichte daarvan, *ananggodi mampeara linoro*, een kind dat bij het slachten v. e. dier blijft (in de hoop op een stukje vleesch); *noendjaa napearaka mpadangka setoe?* *mampearaka baloe²nja*, *ba da re'e maoli*, waarvoor blijft die marskramer zitten? hij blijft bij zijne koopwaar zitten, of er ook iemand is die ze koopt.

arai, priestersesseloon, Tor. I, 374, *arai ngkoro*, een onderdeel van het priestersesseloon op het doodenfeest (Tor. II, 141); *me-arai*, het loon voorzetten aan de priestersessen en anderen die iets verdiend hebben op een feest (Tor. II, 126, 141), onderdeelen van dit loon zijn: *pearai walilajo*, „voor de bemoeienis met de geesten”, *pearai taoe mate*, „voor de bemoeienis met de dooden”, *pearai taoe naposoesa*, „voor de bemoeienis met degenen voor wie het feest is gevierd”; *taoe ndapearaika tadoenja wo'o mbawoe*, in een groote mand wordt aan de priesteres als loon een varkenskop voorgezet.

maarai, beloonen met het gebruikelijke loon, *tadoenja maara inosa ntaoe madjoe'a*, *ntje'e pai napaarai wo'oe ntaoe madjoe'a*, *ntanoka dja'inja*, de priesteres zorgt voor de gezondheid der zieken en daarom wordt zij

ook door de zieken, nl. door hunne familie, beloond.

soeara, zie afz.

3. **ara**, verkorting van *bara* (het onbepaald makende bij- en voegw.), *ara uenoe*, hoe dan wel? *ara noendjaa*, wat dan wel? *ara bare'e noetima*, hebt ge 't niet genomen? *ara njamo wo'oe ma'ai kdarajakoe*, al heb ik er soms ook grooten lust in.

4. **ara** (uit het Mal. *arak*), gedestilleerde palmwijn (Tor. II, 210).

aradjaa (uit het Boeg. *aradjāng*), de rijksieraden van Todjo (Tor. I, 81, 82).

arawa (L., in P. *tanooe*), eetbare paddenstoel; de kleine soort, *arawa djoejoe*, komt in groot aantal tegelijk op en dit voorspelt regen; de grootere soort, *arawa iloe*, groeit alleen, deze laatste soort eet men niet, om niet wees (*iloe*) te worden (Measa 76, 100).

are (vgl. *kare*); *moare*, zich haasten uit lust of begeerte, *moare malai*, grooten lust toonen om heen te gaan, *simbente moare*, gelijkelijk haast maken; *kaare-are rajakoe*, *bepa tepakadjoe palaikoe*, *pai bemo rodo rajakoe*, ik voel me gejaagd, mijn vertrek is nog niet bepaald, maar ik ben niet kalm meer; *teare-are iwali*, *bepa tepolaoero palainja*, de vijanden zijn onrustig, 't is nog niet zeker of ze weggaan. *tangkoeare* en *tapoeare*, zie afz.

are'e, PmB. voor *bare'e*, neen, niet, *are'e kintjani*, we weten 't niet.

arendisi (door 't Mal. uit Ned. „heerendienst”), het werk dat men voor de hoofden en onderhoofden verricht en dat een deel hunner inkomsten vormt; *mo'arendisi*, bij een hoofd verplichten dienst doen, meestal op zijn rijstveld.

1. **ari** (Jav. Mak. id.); *meari*, wonen, verblijf houden, spec. in het huis op den akker blijven en niet in het dorp komen, *sa'e To Bada meari ri Boejoe mPondoli*, sommige Bada'ers wonen te B.m.P.; *mampeari*, bewonen, tot verblijfplaats hebben, *tana nTo Lage bare'emo napeari*, de Lageërs bewonen hun land niet meer, *peari nTo Pajapi owi bare'emo re'e aoe mampeari*, de vroegere woonplaatsen der Pajapiërs bewoont thans niemand meer.

2. **ari**; *maari manoe*, een godsoordeel der To Napoe (in het N. ook *mohimboro* genoemd), soms ook door de B. sprekers toegepast, beschreven Tor. I, 178.

aro (vgl. 1. *waro*); *moaro*, *moarosi*, slaan met een tak met bladeren, in het biz. met het tooverkruid *soi*, ook wel met een stok of zwaard, *baeela*, *ane bare'e napodjo melindja*, *ndaarosi noe ira ngkadjoe*, als een buffel niet wil loopen, wordt hij geslagen met een tak met bladeren; *moarosi* of *mo'oera bata*, eene plechtigheid tot genezing van zieken, waarbij dezen o. a. worden geslagen met een bundel planten, waarin *soi*, *pasa*, *tetari*, *lokaja*, om het kwaad te verdrijven (Tor. I, 390, en Measa 75, 133 en 76, 90); *sambengi naini da ma'i tadoenja da moarosi taoe doweloea*, vanavond komt eene priesteres om de menschen die op reis gaan met tooverkruiden te bewerken, *ndaaro²si mpenai*, *mpole ngkadjoe*, *ntjoi*, met een zwaard, een stuk hout, een bos tooverkruid geslagen worden.

aroa (in poëzie), zie *wawadjoe*.

1. **aroe** (Boeg. *eloeng*), wolk (in poëzie).

2. **aroe** (het Boeg. *aroeng*), in enkele titels, uit het Boeg. overgenomen, bv. *aroe malolo*, jongere vertegenwoordiger of vervanger v. d. vorst, in enkele strandrijkjes aan de Tomini-bocht, *aroempone*, Boeg. „vorst van Bone”, in poëzie syn. met alle woorden die „vorst, hoofd” beduiden.

mangaroe, zie afz. op *m*.

aroebiroe, zie *aloebiroe*.

aroeroe (vgl. *ajoe'oe*, *joe'oe*, Todj. *karoeroe*, Bal. *andoeroe*, *jangdoedoe*, Sa'd. *karoeroeng*), *Caryota Rumphiana*, Cl. 674, een boom die gelijkt op de *konaoe* (suikerpalm), maar kleiner is, wordt als palmwijnboom der boschgeesten (*baroe angga*) beschouwd; aan het blad is een vlecht patroon ontleend; het palmiet wordt gegeten; in Todjo dient het schrapsel der bladstelen om vaartuigen te breeuwen. Bij het offer *merapi baroe* (vragen om palmwijn) dient ook een *aroeroe*, Tor. II, 208.

arogo, 1) een wildgroeijende boomheester, met licht, wit hout (goed voor handvatten v.

messen), welks geurige bladeren in de toespijs worden gekookt; ook wordt het kauwsel er van op zieke lichaamsdeelen gespuwd; *me'arogo*, op *arogo*-bladeren uitgaan.

2) eene klimplant, die niet wordt gebruikt.

1. **asa** (Jav. Mal. *asah*, Boeg. Tomb. Tons. *asa*); *moasa*, slijpen, schuren, *moasa jokoe*, een schelparmband slijpen; *mangasa*, slijpen, scherpen, *watoe mpangasa ndapangasaka laboe*, een slijpsteen, om er een hakmes op te slijpen; *maasa*, iets slijpen, schuren, *ane makoejoe laboe*, *ndawali-asa*, als het hakmes bot is, wordt het opnieuw geslepen, *ne'e ndaasa² parada*, schuur niet langs de verf, *oele dja naasa² komponja*, een slang schuurt voortdurend haar buik.

2. **asa** (wrsch. bijvorm v. *jasa* en 3. *lasa*, vgl. *mbalasa*, *bajasa* en 1. *lasa* = *loroe*; *measa* is dan ontstaan uit *majasa* en opgevat als *me* + *asa*); *measa*, verdacht, van kwade voorbeduidenis, onheilbrengend, magisch kwaad teweegbrengend, *taoe moana morapi*, *be measa*, *ane baeela*, *measa*, als eene vrouw een tweeling krijgt, is het niet onheilbrengend, bij een buffel is het onheilbrengend, *siko dja batangi*, *measa*, je bent een huilebalg, dat brengt onheil aan, *measa tana se'i pai ane be da re'e lagiwa*, dit land zou wel verdacht zijn, als er geen herten waren (er zijn ongetwijfeld herten), *peasa mbawoe ri poeënja*, *re'e napoana anoe radoea komponja*, *aopo palenja*, *aopo witinja pai saogoe dja wo'onja*, iets van een varken dat onheil brengt over zijn eigenaar is, dat het een jong krijgt met twee rompen, vier voor- en vier achterpooten, maar slechts één kop; *majasa mangajasa taoe*, *ntje'e to peasa*, de *majasa*-geesten brengen den menschen onheil, die zijn onheilbrengers; *ma(nga)asa*, onheil aanbrengen (tr.), met onheil bedreigen, *manoe montampekae'o*, *naasa poeënja*, een kip die op ongewone wijze kakelt, brengt haren eigenaar onheil aan, *asoe mantojois² posoedo sangaja² rapepate*, *paasanja taliwanoea*, een hond die tegen de haardsteen pist wordt vast gedood, omdat hij onheil brengt over de huisbewoners; *anoe mangaasa taoe*, *intje'e to peasa*, hij die

anderen onheil brengt, is een onheilbrenger.

mampapeasa, iets door tooverij teweeg brengen, bv. regen of droogte, *taoe monomboe ri koera mampapeasa oedja*, *taoe montjole oedja mampapeasa poreme*, iemand die water schept in een kookpot brengt daardoor regen teweeg, iemand die regenwater op 't vuur laat verdampen brengt daardoor droogte teweeg.

Amp. *miasa* = B. *measa*; *miasa-boo*, een onheilspellende vogel.

3. **asa** (vgl. *sasa*); *mampo'asa*, in kleine stukken hakken, *manoe ndapo'asa ri totowa*, de kip wordt in stukjes gehakt op het hakblok, *woeli ndapo'asaki*, *ndapowoelisika baroe*, bitterhout wordt in stukjes gehakt, om er den palmwijn mee bitter te maken.

mobinapo'asaki, grapwoord voor *mangkoni* (eten), gemaakt in navolging van *mobinabentesi* (zie 2. *bente*); *tobinapo'asaki*, id. voor *tota'i* (poepen). Mogelijk is 4. *asa* als stam te beschouwen, zie echter *sasa*.

4. **asa**, verminking van *gasa* (sperma), oorspr. gebruikt om verachting of afkeer uit te drukken, maar door het vele gebruik in beteekenis verzwakt; *mo'asa*, waartoe, waarvoor? *da mompaoe*, *mo'asa*, te spreken, waartoe? *nda-keni ndapo'asaka*, *anoe bare'e ndaaja*? iets wat niet gebruikt wordt mede te nemen, waartoe zou dat dienen? *ndapelima ndapo'asaka anoe ntaoe*? het goed van anderen te stelen, waartoe zou dat dienen? *da noepo'asaka*, wat wilt ge er mee doen?

5. **asa** (uit het Boeg. *asa*), Str. B., aas, de hoogste kaart in het kaartspel, *asa ngkalawara*, klaveren-aas; verder: echt, waar, betrouwbaar, *paoe asa setoe*, *paoe ndapenangika*, dat is ware taal, taal waarmee men het wint, *taoe asa*, een betrouwbaar mensch, iemand op wien men aan kan.

asara (uit het Boeg. *asara*'), Str. B., de tijd voor de 3de dagelijksche godsdienstoefening der Mohammedanen, *eo mo'asaramo*, het is reeds half vier.

1. **ase** [Mor. *asengi*], gebr. a. h. Meer; *me'ase*, lawaai maken, druk zijn, drukte maken, *ne'e me'ase*, *jakoe da jore*, maak geen leven, ik wil slapen, *nape'aseka da ndapoapoeka*, hij

maakte er veel drukte voor dat er voor hem zou gekookt worden, *ananggodi koep'aseka da ndjo'oe meapoe ri joenoe*, ik heb het kind luid gezegd om vuur te gaan vragen bij anderen, *ane bare'e ra'aseki*, *be nalinga*, *ntje'e pai koep'aseki*, als je hem niet hard aanspreekt, geeft hij er niet om, daarom maak ik zoo'n leven tegen hem; *ba'ase*, levenmaker; *makali'ase*, navolging van *makaliwongo*, leven maken.

2. **ase** (vgl. *jase*, *lase*), PmB. = B. *iti*, kam (van pisangs), *ase loka*, *pisangkam*, *loka sa'ase*, een kam pisangs; *mo'ase loka*, op regelmatigen tijd telkens kinderen krijgen of regelmatig om den ander een zoon en een dochter krijgen.

aséle (uit het Boeg.), belasting, tol, geheven rechten.

asi (Jav. *sih*, *asih*, Mal. *kasih*, Mong. *asi*); *measi*, meestal *measi-asi*, beklagenswaard, ongelukkig, *measi² ngkatoewoe*, ongelukkig van levenswijze, een beklagenswaardig lot hebbende; *mampomeasi²*, ongelukkig zijn over iets, iemd. beklagen, *i sema ndipomeasi²*, wien beklaagt gijl., met wien hebt ge medelijden? *noendjaa noepomeasi²*, waardoor, waarover zijt ge ongelukkig? *kaasi-asi*, arm, hulpbehoevend, behoeftig, *mampakakaasi²*, arm maken, *mampokaasi²*, medelijden betuigen, met medelijden, met versooning behandelen; *tana i Datoe kore'e paikanja palilinja dja mangkakaasi-asika*, het land van den Vorst is rijk, maar zijne onderdanen blijven er maar arm bij.

Todj. Lal. *kasi* = B. *pindongo*, och arm, stakkerd; *masi-asi rajangkoe*, ik heb medelijden.

asoe (Austron.), hond, w. t. *dangkoa*, *kadjoko*, *adja*; *asoe lakoe*, een flinke, moedige hond, *asoe dompe*, een hond met hangooren, *asoe mpongke*, groot soort vlermuis, die min of meer blaffend schreeuwt en op de zielen der menschen loert (Measa, 76, 50), *asoe angga*, zeker insect, *asoe-asoe* (ook: *kando asoe*), soort reiger met gelen bek, grijzen hals en zwarte veeren.

moasoe, jagen (niet honden), vaak verme-

den en vervangen door *melaero*, *memamongo* (rotan, pinang halen), *asoe se'i madago ndapoasoeka*, deze hond is goed om er mee te jagen, *to poasoe*, jager; *maasoeki*, jagen op, *asoe i nTolo maasoe²ki taoe*, de honden v. d. Menschenvreter jagen steeds op menschen.

asoendodo, zie *antjindodo*.

1. **ata** (Austron., Jav. Minah. t. *atēp*, Mal. *atap*, Tag. *atip*, Bis. *atop*, Sang. *atoe'*, Nap. *atoe*), dak, dakbedekking (sago-, nipah-, rotan-, woka-blad), *ata saore*, *saoma*, *sanawa*, één stuk dakbedekking, één dekblad; met *ata saore* of *saoma* wordt ook wel een geheel vak van het dak, van beneden tot boven, aangeduid, *ata sambira*, *ata ntjambira*, afdak dat maar ééne zijde heeft, *moata ntjambira*, onder zulk een onvoldoend afdak schuilen, ook fig. onvoldoende beschermd zijn, bv. iemand wien van alle kanten verwijten worden gedaan; *moata*, een dak hebben, onder dak zijn; *mampoata*, tot dak hebben, gebruiken, *wojo napoata nTo Napoe*, de Napoeërs gebruiken bamboe tot dakbedekking, *mampoata jangi*, onder den blooten hemel slapen; *mampeata*, met dekblad beleggen, m. e. dak bedekken; *mbopeata*, al dikwijls v. nieuwe dakbedekking voorzien geworden; *mampeatanika*, als dakbedekking leggen op, *dopi bala'ani madago ndapeatanika banoea*, plankjes van b.-hout zijn goed om er een huis mee te dekken; *mampapompeata banoéa*, een huis laten dekken, bevelen dat een huis gedekt worde.

kinaatai, *kinatai*, *kinatani*, [*kinata* (MS.)], pr. t. = B. *ata*.

Amp. *maata* = B. *moata*.

2. **ata** (Mong. *atod*, Mal. *héntar*, Jav. Tomb. *atér*, Tag. *hatid*, Bis. *hatoed*, Sang. *éntoedě*, Bim. *oto*); *maata*, een eindweegs brengen of begeleiden, *naata linggonanja sampole ndjaja*, hij begeleidde zijne gasten een eindweegs, *ndaata pela lagiwa*, de hertehuiden worden een eindweegs vervoerd (dan neergezet en later weder verder gebracht), *maata manianja*, hare schoonouders een eind begeleiden (als zij teruggaan naar hun huis na de bruiloft, op welke zij hun zoon naar het huis zijner bruid hebben gebracht, Tor. II, 20, iets

waartoe het gebruik de pas getrouwde vrouw verplicht); *maata² paoe*, hetgeen men zegt slechts ten deele zeggen, de dingen niet bij hun waren naam noemen, *dja naata² paoe*, *be rata ri aoe da karatanja*, hij zegt het slechts ten deele, het komt niet waar het komen moest, *borosapoe nato'o borosa*, *dja naata² manto'o*, voor *borosapoe* zegt hij *borosa*, hij spreekt het slechts gedeeltelijk uit, *sangadi mobali karatoe*, *kaowemo maata² to'o mposoesa momaoeja*, *ndato'omo tengke*, eerst als de trom wordt geroerd houden wij op den naam van het feest te verbloemen met *momaoeja*, dan wordt het *tengke* genoemd; *mopaata*, begeleiden, spec. de begeleiding der schoonouders na de bruiloft verrichten, *popaata*, de begeleiding der schoonouders; *kapopata*, het geschenk dat de jonge vrouw ontvangt voor de begeleiding en ook wel hetgeen hare dorpsgenooten krijgen voor het begeleiden der overige gasten.

moata djaja, *mangata djaja*, van eene groote draagvracht telkens een gedeelte slechts een eindweegs verder brengen en dan een nieuw deel halen, zoolang totdat alles op zijne bestemming is, *da ntamangata djaja*, *nakateatanakamo sakodi*, laat ons de vracht bij gedeelten vervoeren, opdat ze een eindweegs vervoerd rake, *dja kapapombeata ri djaja*, *mbolimba*, *nepa da rata ri da padikaa*, we brengen onze vracht telkens om beurten maar een eind verder, ze wordt dikwijls weer verder gebracht eer ze komt op de plaats van bestemming.

- ate** (Austron. *atai*), het binnenste, ook als zetel der gemoedsaandoeningen (nevens *raja*), de lever, *taoe mepongko mangkoni ate joenoe*, heksen eten de lever van anderen op, *magoro atekoe*, mijn binnenste smelt weg (van vrees), *makakata atekoe*, mijn binnenste jeukt, mijn hart brandt, *mokeke² atekoe madonge paoe ntaoe setoe*, mijn binnenste kookt bij het hooren van den praat dier lieden; *wawo ate*, de bovenrug, *ate mpaja'a*, de holte der voetzool.

maatei, op de gedachte brengen, den zin, den lust opwekken, *jakoe naatei joenoe pai koepantima*, anderen hebben mij op de ge-

dachte gebracht, zoodat ik het heb weggenomen; *kiate raja*, ontstemd, boos, *kiate rajakoe ri erakoe, hare'epa naposoesaka toekakakoe, morongomo wo'oe*, ik ben ontstemd jegens mijn zwager, hij heeft het doodenfeest voor mijne oudere zuster nog niet gehouden en is alweer getrouwd; *mampokiate*, wrok, ontstemming in zijn binnenste omdragen, om die te gelegener tijd te uiten, *porongo noe eranja napokiate*, over het huwelijk van zijn zwager wrokt hij. (Dezelfde uitdr. in het Nap.)

ati (vgl. 2. *pati* en Mënt. *oti*), handvat van gebogen rotan (afb. Tor. II, 321), zooals aan den hamer voor het bewerken van boomchors, of aan de *boengge* (soort mand).

atoe (Austron.), honderdtal, *sondo taoe djela ri posoesa, mariamo atoenja*, veel menschen zijn op het feest gekomen, vele honderden, *taoe djela ri atoe²nja*, de menschen kwamen bij honderden, *saatoe, roeaatoe, togoatoe, pataatoe*, 100, 200, 300, 400; *moatoe, moatoe²*, bij honderdtallen, *moatoe baele anoe matemo*, bij honderden zijn de buffels gestorven, *moatoe² taoe mawete djaja*, bij honderdtallen werken de menschen aan den weg, *atoe mopaatoe²*, bij honderden, 't eene honderd na 't andere; *tepataatoe*, ongeveer 400, *tepata-pataatoe*, ieder 400, *kasaatoenja*, de honderdste, *saatoengkani*, honderdmaal.

PmB. *sa'atoe*, honderd; pr. t. *sangatoe* (Nap. *hangatoe*), honderd.

atoesi, wormen, die uit de eieren van groene glansvliegen (*jale woa*) ontstaan, vooral in wonden en lijken, *atoesi mpae*, ontkiemde stuifmeel-korreltjes (de eigenlijke naam is *wi-nenga* [zie ald.]), *ane manawoe atoesi mpae, be da kobangani pae, maka ntje'e anoe mampapowoea pae*, als de stuifmeelkorrels afvallen, zet de rijst geen vrucht, want zij zijn het die de rijst bevruchten; *ke'atoesi*, met wormen.

atoewoe (vgl. *itoewoe*), al wat in bamboe is gekookt, *bara mananamo atoewoe?* is het kooksel in den bamboe al gaar? *mo'atoewoe*, in bamboe koken, *po'atoewoe*, de bamboe waarin gekookt wordt, tijd, wijze van in bamboe koken, *ane nda'atoewoe wawoe, monami kodjo*, als varkensvleesch in bamboe

wordt gekookt, is het zeer smakelijk, *saroe mp'atoewoea nda'apole*, in plaats van in bamboe gekookt te worden, wordt het in bladeren gestoofd.

atoli (vgl. *gantali*); *mo'atoli*, mallepraat uitslaan, zooals iemd. die onwijs of dronken is.

1. **awa** (vgl. *omba*); *poawa*, brandhout, ook wel w. t. v. *kadjoe* (hout); *mampoawa*, iets in het vuur leggen, *poawamo kadjoe setoe*, leg dat hout op het vuur, *poawa laboemoe, nakagonoe koemenja*, leg je kapmes op het vuur, opdat de hars (van 't handvat) smelte, *ngkai mami napoawa nTo Kinadoe*, onze voorvader is door de Kinadoeërs verbrand.

moawani, haastig gaar maken, bv. hetgeen men kookt of poft op een sterk brandend vuur gereed maken, *ane da ndjo'oe moboere kita da moawani, be da montamboe*, als we gaan zoutzieden, moeten we 't maar haastig uitkoken, niet op de gewone wijze, *awani, nakaronga moleke inaoe*, stook het vuur op, dat de toespijs spoedig koke, *koewanimo lonoti pai nakabangke apoe*, ik heb flink gestookt onder hetgeen moet zachtgekookt worden, zoodat het vuur groot is, *apoe ndaawanika oeë*, met vuur heeft men 't water verdampt.

mampoawa, PmB. w. t. v. *inaoe manana*, gekookte toespijs, *ae, ae, bara re'e mampoawa?* zeg, is er soms gekookte toespijs? *jama mpoawa*, groente (vgl. *lampoawa*).

2. **awa** (vgl. *wawa*); *awa ma'i*, breng het hier, *ndiawakakoe waima'i*, brengt het mij hier, *ndapeawaka ri djaja*, aangereikt worden op den weg, *peawaka ma'i, be koekoto mebia*, reik het me hier aan, ik kan niet van den weg afgaan; uitdagingen beginnen vaak met *awa!* kom er mee op, *awa, ane maraa kedjemoe!* kom op, als je penis rood is; vdr. *ma'awa* of *ma'awa-awa joenoe*, anderen uitdagen, *kami madoedoe na'awa² nTo Kinadoe*, wij worden geregeld door de Kinadoeërs uitgedaagd; *me'awa*, uitdagend spreken; *mombe'awa²*, elkaar uitdagen.

3. **awa** (O. Jav. *awa* „glanzend”, Mor. *meambu* „goed”); *meawa*, gepast, wel passend bij, goed staand bij iets anders, waardig, behoorlijk, *be meawa toeama motopi* het staat

niet voor een man om een sarong te dragen.

meawa da, het zou goed zijn dat, *meawa da ndipakoroka baelami*, gijl. moest eens voor uwe buffels zorgen, *meawa da ndidongemo paoekoe*, *dja mboto'omo ri komi*, gijl. moest liever eens naar mijne woorden hooren, ik heb het al zoo vaak tot u gezegd; *peawanja pai napotopi kasaedja*, voor de fraaiigheid draagt zij een sarong van rood katoen; *mampapeawa*, versieren, wel passend, goedstaand maken, *papeawa banoea*, versiering van het huis.

4. **awa**, n. v. e. struik met groote bladeren, *sa'e napopongkaresi awa*, sommigen gebruiken een *awa*-struik als *pongkaresi* (zie *kare*).

5. **awa**, Str. B. (uit het Par.), lijf, middellijf. **awaa** (Ponos. *owaha*, Mong. *obaga*, Tob. *abara*, Kar. *bara*, Bik. Bis. Ibn. Ilk. *abaga*, Ngadj. *baha*, Boengk. Mor. *owea*, Toli² *abaa*, Badj. *be'e*), schouder; *awaakakoe sarai aoe koepasa'a se'i*, steun hetgeen ik draag even voor mij met je schouder.

awadála, groote soort duizendpoot.

awangi (Boeg. *awang*), Str. B., borstwering, leuning, beschutting, *poawangi*, dekking, beschutting, bescherming.

awani, Str. B. = *awangi*. [Zie ook 1. *awa*.]

awari (Petap. *wawar*, Oem. *gaar*, Koel. *awa*), pr. t., ver, langdurig.

awása, zie *wasa*.

awáti (Tomb. *water*, Mor. *oate*, Bis. *oati*), een witte worm, zeer vet, die zich met plantenmerg voedt (sago, kokos) en door de Toradja's gegeten wordt; uit dezen worm ontstaat de kever *gondi*; *me'awati*, deze wormen zoeken.

awe (vgl. 2. *a'e*, 3. *ambe*, Boeg. *awe'*, Bim. *nggawe*), nevenstander, bijstander, *i Soemboli awe i nTa Datoe*, S. is de nevenstander van het dorps hoofd (in de verhalen), *siko da awe mpapamoe raneonja*, gij zult later de bijstand van je vader worden; *moawe*, zich bevinden naast, ter zijde van, *moawe-awe*, zijde aan zijde zich bevinden; *sampoawe*, nevenman, degene die zich aan de zijde van een ander bevindt, *sampoawe ngkobati*, die nevens een ander (tegelijk met hem) in de wieg heeft gelegen,

iemand's tijdgenoot; *maawe*, *maawe*², *maaweri*, ter zijde staan, helpen, beschermen, *naawe*² *noe wa'a mpapanja*, zijn vader en zijne ooms staan hem ter zijde; *maaweri joenoe*, anderen bijstaan, *maaweri njara*, naast het paard loopen, *anamoe da aweri ngkoromoe raneo*, je kind zal later je beschermer zijn; *mampeaweke kabosenja*, zich nevens de hoofden stellen, naast hen zitten, loopen.

awei, pr. t., gezelschap, makker, *awei bajo ngkarokoe*, de makker mijner ziel, degene die met mij de hemelreis maakt, parall. *rondai ntanimboeloekoe*; als bijw. parall. *m. ntjojora*, eensklaps, plotseling.

Amp. *podja ree awengkoe*, vlug, aan mijne zijde.

awi (Pipik. id. „omvatten”, Boeg. *awi'*, Tob. *abit*, Mong. *abit* „omhangen”, Tom. *ambing*, Bad. *ambi'*, Kalingga *awit*, lading, Balant. *awin*), sarong waarin een kind wordt gedragen, *motompo awi* „de draagsarong deelen”, of *mosabo awi* „de draagsarong leenen”, gezegd van een kind dat spoedig na het vorige wordt geboren, zoodat de beide kinderen de draagsarong bij afwisseling noodig hebben; *moawi*, een draagsarong hebben, gebruiken.

meawiti ri baela, *ri mboela*, het jong eener drachtige buffelkoe of geit koopen, zoodat het weinig kost; als de prijs is gegeven, snijdt de koper het moederdier een stukje van 't oor af; wordt het kalf dood geboren, dan mag de koper nog ééne kalving afwachten; overdr.: mede betalen aan den bruidschat eener vrouw, *anoe meawiti ri porongo noe inenja*, *ntje'e megiwoe ri porongo noe ananja*, hij die bijdraagt tot den bruidschat der moeder, vordert zijn deel terug bij het huwelijk der dochter; *mopaawi*, gezegd van de vruchten van een boom waarvan een deel rijp is, terwijl een ander deel nog onrijp is, zoodat ze tot elkaar staan als oudere en jongere kinderen die elkaar in de sarong dragen.

awili (Bad. id., Kant. *wili*, Mor. *oliwi*, Koel. *bili*, Jav. *wilis*, Tag. *wili*), opdracht die iemand geeft, om na zijn dood uit te voeren, laatste uitspraken of beschikkingen van

iemand die zijn einde voelt naderen, *awili mpapakoe: jakoe bare'e moinda, ane da ma'i taoe mesingara, ne'e noeaja, mbambanja, sobokakoe mamongo santjila ri joemoekoe, ane molengko joemoe, pombetotomo*, de laatste uitspraak van mijn vader was: ik laat geen schulden na; als er iemand komt om te manen, geloof hem niet, hij liegt het; leg een stukje pinangnoot voor me op mijne doodkist; als de kist zich beweegt, neem het dan tegen hem op.

mo'awili, opdracht geven om na den dood uit te voeren, *se'i mosoe da kamatekoe, da koe'awilika komi, se'i da koepo'awilika: pepatekakoe bira ntoe'a samba'a, ane bare'e noewai, da ma'i koetima*, mijn dood is nu nabij, nu wil ik ul. eene opdracht geven; dit is mijne opdracht: slacht voor mij (bij het lijkmaal) een moederbuffel, als ge ze niet geeft, kom ik ze halen.

awo (Mak. *awo*, Boeg. *ambo'*, [vgl. 2. *ambo*]), stiefkind, *banja ana ngkorokoe, koepoawo*, 't is geen eigen kind van me, ik heb het tot stiefkind.

1. **awoe** (Austron.), asch, stof, *awoe roemidi*, asch waar nog wat vuur in is, heete asch, *awoenja*, het stof, het vuil van iets, de fijne deelen die van iets overblijven, *awoe noe awoe*, of *awoe wali-mpoawoe*, fijne stof, fijne asch, *waikakoe tabako sakodi, maoe podu awoenja*, geef mij wat tabak, al is het maar poeder, *ba ntede, ba lepe, sako awoenja malori*, geen drop, geen druppel, zelfs geen stofje is er van voorhanden; *awoe* is ook w. t. v. *oedja* (regen), Tor. II, 262.

maawoe, zeer talrijk, als stof zooveel, *maawoe ampa anoe koeta'a*, zeer vele zijn de gescherpte bamboe's die ik heb gesteld, *maawoe boela ntjoepi ri bente*, in groote menigte steken de bamboe-spietsen uit de omheining, *maawoe lora ngkanta*, talrijk zijn de versierselen van het schild.

boeanwoe (uit *woe-awoe*, uit *awoe-awoe*),

grijs, grauw; *kadjoe awoe pai ndapanto'oka ewantje'e, ri kaboeawoenja*, dat de aschboom aldus wordt genoemd is naar zijn grauwe kleur.

teawoe, fijn meel van rijst of maïs; *monteawoe*, rijst of maïs tot fijn meel stampen, *momboelaosi rioenja, nepa monteawoesi*, eerst (de rijst) geheel wit stampen en ze dan fijn stampen; *jakoe da mamponteawoeka i ngkai, ngiromo*, ik zal (de rijst of de maïs) voor grootvader fijn stampen, hij heeft geen tanden meer.

oemawoe, matoeawoe, grauw, grijs, gezegd van de onbestemde kleur v. eene menigte menschen of dingen, *matoeawoe sangkani wawo ntaoe ndapeole*, ten eenenmale grijs was het oppervlak der menschenmenigte te zien, *oemawoemo sangkani lolo ntwala ntaoe ma'i mampepate sia*, geheel grauw was de menigte der lanspunten van de menschen die hem kwamen doodden.

keawoe, stoffig, bestoven, met stof of asch er boven op.

2. **awoe** (Tontmb. *awoet*, Mal. *tjaboet*, Jav. *djaboet*); *moawoe*, den grond van onkruid en struiken zuiveren, nog eer de boomen zijn geveld, *maawoeti*, een stuk grond aldus schoonmaken, *ntongo ndaawoeti tana se'i*, dit stuk land is men bezig de eerste ontginning te doen ondergaan; *mampowoeeka manianja*, voor zijne schoonouders den grond onder de boomen schoonmaken; *inawoeti*, in P. *awoeta*, een van onkruid gereinigd stuk boschgrond; *mombai popoawoe* „iets geven voor het schoonmaken van den grond”, uitdr. v. „den bruidschat betalen”.

awoeloe (vgl. *oloewoe*), pr. t., *kombota awoeloe rahi*, onze zwaardbanden zijn kleurige gevlochten snoeren.

awonga (vgl. 1. *wanga*), eene palmsoort aan het Meer, die goede vloerlatten levert, de stam gelijkt op dien van pisang, doch is dunner. Wrsch. dez. boom als *wongoe*.